

ZOBOWIĄZANIA MASY UPADŁOŚCI

Bartosz Sierakowski

Wolters Kluwer

ZOBOWIĄZANIA MASY UPADŁOŚCI

Bartosz Sierakowski

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2023

SERIA **MONOGRAFIE**

Stan prawny na 15 kwietnia 2023 r.

Recenzent

Dr hab. Przemysław Wołowski

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-598-6

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Niniejsza monografia stanowi rozszerzoną
wersję rozprawy doktorskiej
pt. *Zobowiązania masy upadłości*.

Podziękowania kieruję pod adresem
mojej Promotor – Profesor Anny Hrycaj,
za wieloletnią opiekę naukową
w trakcie prowadzonych badań.

SPIIS TREŚCI

Wykaz skrótów	15
----------------------------	-----------

Wstęp	19
--------------------	-----------

Rozdział I

Zobowiązania masy upadłości w ujęciu historycznym	39
--	-----------

1.1. Wprowadzenie	39
-------------------------	----

1.2. Zobowiązania masy upadłości na gruncie prawodawstw obowiązujących na ziemiach polskich w okresie zaborów i po odzyskaniu niepodległości	40
1.2.1. Prawodawstwo niemieckie	41
1.2.2. Prawodawstwo austriackie	45
1.2.3. Prawodawstwo francuskie	53
1.2.4. Prawodawstwo rosyjskie	57

1.3. Zobowiązania masy upadłości na gruncie przepisów rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe	60
1.3.1. Unifikacja prawa upadłościowego	60
1.3.2. Brak definicji legalnej zobowiązań masy upadłości	62
1.3.3. Katalog zobowiązań masy upadłości	68
1.3.3.1. Koszty postępowania upadłościowego	68
1.3.3.2. Koszty wcześniejszego postępowania układowego	72
1.3.3.3. Wydatki związane z zarządem i likwidacją masy	72
1.3.3.4. Wydatki „socjalne” związane z osobą upadłego	74

1.3.3.5. Wydatki powstałe wskutek czynności syndyka	75
1.3.3.6. Należności z tytułu niesłusznego wzbogacenia masy upadłości	76
1.3.3.7. Należności z tytułu czynności dokonanych w ramach postępowania układowego	78
1.3.4. Sposób ustalania i zaspokajania zobowiązań masy upadłości	79
1.4. Zobowiązania masy upadłości na gruncie przepisów ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze w brzmieniu obowiązującym do 31.12.2015 r.	86
1.4.1. Zmiana stanu prawnego a zakres pojęcia zobowiązań masy upadłości	86
1.4.2. Katalog zobowiązań masy upadłości	88
1.4.3. Sposób ustalania i zaspokajania zobowiązań masy upadłości	96
1.5. Zobowiązania masy upadłości na gruncie przepisów ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe w brzmieniu obowiązującym od 1.01.2016 r. – zakres pojęcia	104
1.6. Zobowiązania masy upadłości a prawo Unii Europejskiej ...	105

Rozdział II

Zakres pojęcia zobowiązań masy upadłości	107
2.1. Wprowadzenie	107
2.2. Pojęcie masy upadłości	110
2.2.1. Uwagi wprowadzające	110
2.2.2. Definicja masy upadłości i jej skład	111
2.2.3. Charakter prawny masy upadłości	120
2.2.4. Ustalenie składu masy upadłości	123
2.2.5. Mienie niewchodzące w skład masy upadłości	126
2.3. Pojęcie zobowiązań	136
2.3.1. Uwagi wprowadzające	136
2.3.2. Ujęcie cywilistyczne	139
2.3.3. Ujęcie publicznoprawne	143
2.3.4. Ujęcie prawnobilansowe	152
2.3.5. Wnioski cząstkowe	154

2.4. Definicja pojęcia zobowiązań masy upadłości	168
2.4.1. Uwagi wprowadzające	168
2.4.2. Dychotomiczny podział na koszty postępowania upadłościowego oraz inne zobowiązania masy upadłości	174
2.5. Podsumowanie	178

Rozdział III

Powstanie oraz rodzaj zobowiązań masy upadłości	180
3.1. Wprowadzenie	180
3.2. Źródła zobowiązań masy upadłości	181
3.3. Katalog kosztów postępowania upadłościowego	186
3.3.1. Ustalenie składu masy upadłości	188
3.3.2. Zabezpieczenie masy upadłości	193
3.3.3. Zarząd masą upadłości	195
3.3.4. Likwidacja masy upadłości	200
3.3.5. Ustalenie wierzytelności	204
3.3.6. Wydatki wymienione w art. 230 ust. 1 p.u.	208
3.3.6.1. Uwagi wprowadzające	208
3.3.6.2. Wynagrodzenie syndyka oraz zastępcy syndyka	209
3.3.6.3. Wynagrodzenie osób zatrudnionych przez syndyka oraz należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne od wynagrodzenia tych osób	213
3.3.6.4. Wynagrodzenie i wydatki członków rady wierzycieli oraz wydatki związane ze zgromadzeniem wierzycieli	216
3.3.6.5. Koszty archiwizacji dokumentów, korespondencji, ogłoszeń, eksploatacji koniecznych pomieszczeń	218
3.3.6.6. Podatki i inne daniny publiczne związane z likwidacją masy upadłości	222
3.3.7. Wydatki niewymienione w art. 230 ust. 1 p.u.	226
3.4. Katalog innych zobowiązań masy upadłości	238
3.4.1. Uwagi wprowadzające	238

3.4.2. Należności ze stosunku pracy przypadające za czas po ogłoszeniu upadłości	240
3.4.3. Zobowiązania z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia masy upadłości	243
3.4.4. Zobowiązania z zawartych przez upadłego przed ogłoszeniem upadłości umów, których wykonania zażądał syndyk	252
3.4.5. Inne zobowiązania powstałe z czynności syndyka ...	255
3.4.6. Renty z tytułu odszkodowania za wywołanie choroby, niezdolności do pracy, kalectwa lub śmierci i renty z tytułu zamiany uprawnień objętych treścią prawa dożywocia na dożywotnią rentę	263
3.4.7. Wydatki niewymienione w art. 230 ust. 2 p.u.	265
3.5. Problematyka zobowiązań będących skutkiem ogłoszenia upadłości bądź orzeczenia sędziego-komisarza lub sądu upadłościowego	273
3.6. Czas powstania zobowiązania a jego kwalifikacja do kategorii zobowiązań masy upadłości	278
3.7. Zobowiązania niepieniężne wykonywane przez syndyka a zagadnienie zobowiązań masy upadłości	280
3.7.1. Rozważania ogólne	280
3.7.2. Rozważania kazuistyczne – przykłady niepieniężnych zobowiązań masy upadłości	287
3.8. Koszty postępowania upadłościowego niebędące zobowiązaniami masy upadłości (wydatki obciążające wierzycieli)	295
3.9. Charakter prawny zobowiązań masy upadłości – analiza prawnoporównawcza	310
3.9.1. Prawo niemieckie	310
3.9.2. Prawo hiszpańskie	312
3.10. Podsumowanie	313

Rozdział IV

Zasady dochodzenia i zaspokajania zobowiązań masy

upadłości	319
4.1. Wprowadzenie	319
4.2. Dochodzenie zobowiązań masy upadłości	321

4.2.1. Zasady dochodzenia roszczeń w postępowaniu upadłościowym – uwagi wprowadzające	321
4.2.2. Dochodzenie wierzytelności umieszczanych na liście wierzytelności	322
4.2.3. Tryb dochodzenia zobowiązań masy upadłości – zasada ogólna	331
4.2.4. Zobowiązania masy upadłości dochodzone w ramach postępowania upadłościowego – zasada szczególna	342
4.3. Sposób i kolejność zaspokajania zobowiązań masy upadłości	346
4.3.1. Uwagi wprowadzające	346
4.3.2. Kolejność zaspokajania zobowiązań masy upadłości	347
4.3.3. Źródła zaspokajania zobowiązań masy upadłości	358
4.3.4. Szczególne zasady zaspokajania niektórych zobowiązań masy upadłości <i>sensu largo</i>	368
4.3.5. Niedopuszczalność prowadzenia egzekucji z masy upadłości	371
4.3.6. Zasady zaspokajania zobowiązań masy upadłości w postępowaniu upadłościowym banku lub kasy ...	377
4.3.7. Zasady zaspokajania zobowiązań masy upadłości względem beneficjentów fundacji rodzinnej	380
4.4. Dochodzenie i zaspokajanie roszczeń alimentacyjnych i rentowych	382
4.5. Dochodzenie i zaspokajanie odsetek od zobowiązań masy upadłości	384
4.6. Odpowiedzialność upadłego za zobowiązania masy upadłości	391
4.6.1. Zasady ogólne	391
4.6.2. Odpowiedzialność upadłego będącego osobą fizyczną	396
4.7. Odpowiedzialność osoby pełniącej funkcję syndyka za zobowiązania masy upadłości	400
4.8. Sposób i kolejność zaspokajania zobowiązań masy w prawie niemieckim	410

4.9. Sposób i kolejność zaspokajania zobowiązań masy w prawie hiszpańskim	411
4.10. Podsumowanie	412

Rozdział V

Wpływ zobowiązań masy upadłości na wszczęcie i przebieg

postępowania upadłościowego	414
5.1. Wprowadzenie	414
5.2. Ubóstwo masy upadłości i jego skutki na etapie rozpoznawania wniosku o ogłoszenie upadłości	415
5.3. Ubóstwo masy upadłości i jego skutki w trakcie postępowania upadłościowego	432
5.3.1. Uwagi wprowadzające	432
5.3.2. Przesłanki umorzenia postępowania upadłościowego	433
5.4. Instytucja zaliczki na koszty postępowania upadłościowego	440
5.4.1. Uwagi wprowadzające	440
5.4.2. Zaliczka uiszczana przez wierzycieli	440
5.4.3. Zaliczka uiszczana przez Skarb Państwa	447
5.5. Kwestie proceduralne	449
5.6. Wpływ zobowiązań masy upadłości na przebieg postępowania upadłościowego – analiza prawnoporównawcza	453
5.6.1. Prawo niemieckie	453
5.6.2. Prawo hiszpańskie	454
5.7. Podsumowanie	457

Rozdział VI

Analiza wyników badań aktowych	460
6.1. Wprowadzenie	460
6.2. Metodologia i zakres badań	463
6.3. Analiza wyników badań	470
6.3.1. Wprowadzenie do danych ogólnych (średnia i mediana badanego zjawiska)	470
6.3.2. Udział kosztów postępowania upadłościowego w zobowiązaniach masy upadłości ogółem	473

6.3.3. Udział poszczególnych pozycji zobowiązań masy upadłości w zobowiązaniach masy upadłości ogółem	477
6.3.3.1. Uwagi wprowadzające	477
6.3.3.2. Wynagrodzenie syndyka	477
6.3.3.3. Pozostałe wydatki	482
6.3.3.4. Inne zobowiązania masy upadłości	484
6.3.4. Relacja zaspokojonych zobowiązań masy upadłości do poziomu zaspokojenia wierzycieli upadłościowych	488
6.3.5. Przyczyny umorzeń postępowania upadłościowego	500
6.4. Podsumowanie	504
Wnioski końcowe	509
Kluczowe przepisy	523
Bibliografia	533
Orzecznictwo i glosy	549
Spis tabel i wykresów	557

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- a.o.k.** – austriacka ordynacja konkursowa z 25.12.1868 r., opublikowana w „Dzienniku Ustaw Państwowych” z 1.01.1869 r. L 1
- InsO** – niemiecka ustawa z 5.10.1994 r. o postępowaniu w związku z niewypłacalnością (Insolvenzordnung vom 5. Oktober 1994, BGBl. I S. 2866)
- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)
- k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
- k.k.s.** – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2022 r. poz. 859 ze zm.)
- Kodeks handlowy Napoleona** – Kodeks handlowy z 10.09.1808 r., wprowadzony mocą ustawy Sejmu Księstwa Warszawskiego z 24.03.1809 r.
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.** – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2022 r. poz. 1510 ze zm.)
- k.p.a.** – ustawa z 14.06.1960 – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2000 ze zm.)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)
- k.p.c.1930** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. Nr 83, poz. 651) w brzmieniu nadanym przez obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z 1.12.1932 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Kodeksu Postępowania Cywilnego (Dz.U. Nr 112, poz. 934)

- k.s.h.** – ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.)
- k.z.** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.)
- n.o.k.** – niemiecka ordynacja konkursowa z 10.02.1877 r. w brzmieniu obwieszczonego dnia 20.05.1898 r. w „Dzienniku Ustawowym Rzeszy Niemieckiej” Nr 25, s. 612–658
- o.p.** – ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2022 r. poz. 2651 ze zm.)
- p.p.s.a.** – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 259)
- p.r.** – ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2309)
- p.u.** – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe, w brzmieniu obowiązującym od 1.01.2016 r. (Dz.U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.)
- p.u.1934** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. Nr 93, poz. 834 ze zm.)
- p.ukł.1934** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo o postępowaniu układowym (Dz.U. Nr 93, poz. 836 ze zm.)
- p.u.n.** – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze, w brzmieniu obowiązującym do 31.12.2015 r. (Dz.U. Nr 60, poz. 535 ze zm.)
- rozporządzenie 2015/848** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z 20.05.2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz.Urz. UE L 141, s. 19)
- r.u.h.** – przepisy rosyjskiej ustawy handlowej wchodzącej w skład tomu XI, części 2 Zводу Praw Cesarstwa Rosyjskiego
- u.b.f.g.** – ustawa z 10.06.2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji (Dz.U. z 2022 r. poz. 2253)
- u.f.r.** – ustawa z 26.01.2023 r. o fundacji rodzinnej (Dz.U. poz. 326)
- u.k.s.c.** – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1125 ze zm.)
- u.p.e.a.** – ustawa z 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2022 r. poz. 479 ze zm.)
- u.r.** – ustawa z 29.09.1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r. poz. 120 ze zm.)

- z.t.p.** – rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 20.06.2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. z 2016 r. poz. 283)

Czasopisma, urzędowe publikatory, zbiory orzecznictwa

- BGBL.** – Bundesgesetzblatt
Dz.U. – Dziennik Ustaw
Dz.Urz. UE L – Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, seria L
MoP – Monitor Prawniczy
M.P. – Monitor Polski
MPB – Monitor Prawa Bankowego
MPH – Monitor Prawa Handlowego
ONSAiWSA – Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAL – Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSN(C) – Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Cywilna) (do 1952 r.)
OSNCP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Pracy
OSNC-ZD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
PiP – Państwo i Prawo
PPC – Polski Proces Cywilny
PPH – Przegląd Prawa Handlowego
PrSp – Prawo Spółek
PS – Przegląd Sądowy
RPEiS – Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

Inne

- KRS** – Krajowy Rejestr Sądowy
KRZ – Krajowy Rejestr Zadłużonych
NIK – Najwyższa Izba Kontroli
NSA – Naczelny Sąd Administracyjny

NTA	– Najwyższy Trybunał Administracyjny
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
SR	– sąd rejonowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WSTĘP

Niniejsza monografia powstała na bazie rozprawy doktorskiej o takim samym tytule, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Anny Hrycaj, profesor Uczelni Łazarskiego w Warszawie. W monografii przedstawiono wynik badań naukowych, w tym badań empirycznych, prowadzonych w ramach Instytutu Prawa Upadłościowego i Restrukturyzacyjnego oraz Badań nad Niewypłacalnością w Uczelni Łazarskiego w Warszawie.

1. Problem badawczy oraz główne tezy i hipotezy

Przedmiotem monografii jest analiza charakteru prawnego zobowiązań masy upadłości oraz ich wpływu na wszczęcie i przebieg postępowania upadłościowego. Przez pojęcie zobowiązań masy upadłości *de lege lata* rozumieć należy instytucję, której zręby uregulowane są w art. 230 i 343 Prawa upadłościowego¹. W pewnym uproszczeniu można przyjąć, że zobowiązania masy upadłości to nakłady, przede wszystkim finansowe², powstające w związku z objęciem mienia i osoby niewypłacalnego dłużnika węzłem upadłościowym, pokrywane z majątku należącego w znaczeniu prawnym do dłużnika, a w ekonomicznym – z majątku, którego głównymi beneficjentami są wierzyciele. Zobowiązania masy upadłości wpływają na finalny

¹ Ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

² W pracy zostanie wykazane, że zobowiązania masy upadłości mogą mieć również charakter niepieniężny.

poziom zaspokojenia wierzycieli, a w konsekwencji stanowią jedną z determinant branych pod uwagę przy ocenie efektywności systemu prawa upadłościowego.

Potrzeba zbadania zjawiska ujętego w temacie tej książki znajduje uzasadnienie w funkcjach prawa upadłościowego³. Prawo upadłościowe służy gospodarce oraz społeczeństwu w ten sposób, że spełnia funkcję windykacyjną, profilaktyczną, oddłużeniową, sanacyjną oraz wychowawczą⁴. W każdym postępowaniu upadłościowym na czoło wysuwa się funkcja windykacyjna⁵. Jej normatywnym wyrazem jest art. 2 ust. 1 p.u. i zawarta w tym przepisie zasada optymalizacji, nakazująca – w zakresie funkcji windykacyjnej – prowadzenie postępowania upadłościowego w taki sposób, aby roszczenia wierzycieli mogły zostać zaspokojone w jak najwyższym stopniu. Jak z kolei wynika z art. 179 p.u., główny organ wykonawczy postępowania upadłościowego – syndyk masy upadłości – jest zobowiązany działać w sposób umożliwiający optymalne wykorzystanie majątku upadłego w celu zaspokojenia wierzycieli w jak najwyższym stopniu, w szczególności przez minimalizację kosztów postępowania.

³ Przez funkcje prawa upadłościowego rozumie się społeczne konsekwencje zastosowania przepisów ustawy – Prawo upadłościowe (tak na gruncie przepisów Prawa upadłościowego i naprawczego, nadal aktualne, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze z wprowadzeniem*, Kraków 2003, s. 31).

⁴ Funkcje prawa upadłościowego podają za: A. Hrycaj, *Syndyk masy upadłości*, Poznań 2006, s. 20.

⁵ W stanie prawnym obowiązującym od 24.03.2020 r. funkcja ta ma pierwszorzędne znaczenie także w postępowaniach upadłościowych osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Dopiero spieniężenie majątku niewypłacalnego dłużnika na możliwie najwyższym poziomie pozwala bowiem przejść do realizacji funkcji oddłużeniowej (na temat gradacji celów postępowania upadłościowego prowadzonego wobec osób fizycznych w stanie prawnym obowiązującym od 24.01.2020 r. zob. A. Hrycaj, A. Kosmal, *Ewaluacja zmian w zakresie umorzenia zobowiązań osób fizycznych w ramach postępowania upadłościowego* (art. 369 ust. 1a Prawa upadłościowego), Warszawa 2021). Odmienne stanowisko w stanie prawnym obowiązującym przed 24.03.2020 r. wyraził P. Wołowski (P. Wołowski, *Cel oddłużeniowy jako jeden z naczynych celów postępowania upadłościowego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2016/12, s. 13 i n.).

W kontekście powyższych zasad i dyrektyw prowadzenia postępowania upadłościowego na pierwszy plan wysuwa się ujęte w temacie niniejszej pracy zagadnienie zobowiązań masy upadłości rozumianych w ujęciu ekonomicznym jako nakłady na przyszłe rezultaty. Problematyka zobowiązań masy upadłości, w tym ich podkategorii w postaci kosztów postępowania upadłościowego, to węzłowe zagadnienie każdej sprawy upadłościowej. Charakter prawny i wysokość zobowiązań masy upadłości podlegają badaniu przez sąd już na etapie rozpoznawania wniosku o ogłoszenie upadłości jako jedna z przesłanek ogłoszenia upadłości, a następnie wkomponowane są w każdy etap postępowania upadłościowego (od sporządzenia przez syndyka preliminarza wydatków, przez procedurę kontroli wydatków ujawnionych w treści sprawozdań syndyka, aż po zatwierdzenie ostatecznego planu podziału). W pewnych przypadkach, tj. w razie zakończenia, umorzenia lub uchylenia postępowania upadłościowego, instytucja ta wykracza poza ramy procedury sądowej, z uwagi na rozszerzony w takim wypadku krąg osób odpowiedzialnych za wykonanie tego rodzaju zobowiązań. Jest to więc niewątpliwie ważne zagadnienie z zakresu nauki prawa, a w związku z tym że wpływa na poziom zaspokojenia wierzycieli upadłego – może być oceniane także w ujęciu ekonomicznym.

W ramach prowadzonych badań ustalić należy charakter prawny analizowanej instytucji, w tym podjąć próbę uporządkowania niejednorodnej siatki pojęciowej oraz rozstrzygnąć, czy *de lege lata* wyrażenie „zobowiązania masy upadłości” jest używane przez ustawodawcę w sposób prawidłowy. Jednym z kluczowych elementów z perspektywy postawionego problemu badawczego jest ustalenie kryteriów kwalifikowania poszczególnych zobowiązań odpowiednio do grupy „kosztów postępowania upadłościowego” albo „innych zobowiązań masy upadłości”. Z tym związane jest zagadnienie czasu powstania zobowiązania (przed ogłoszeniem lub po ogłoszeniu upadłości). Należy udzielić odpowiedzi na pytanie o to, czy czynnik temporalny jest wyłączną determinantą zakwalifikowania danego zobowiązania do kategorii „zobowiązań masy” lub „zobowiązań upadłościowych”, a w konsekwencji – czy dane zobowiązanie będzie wykonywane w trybie uprzywilejowanym (art. 343 p.u.), czy w trybie nieuprzywilejowanym (art. 344 p.u.).

W razie udzielenia odpowiedzi negatywnej należy podjąć próbę ustalenia cech charakterystycznych obu podkategorii, tak by możliwe było stworzenie dla podmiotów stosujących prawo (przede wszystkim syndyków i sędziów sądów upadłościowych) narzędzi właściwej identyfikacji poszczególnych zobowiązań masy upadłości. Z uwagi na brak w Prawie upadłościowym jakichkolwiek przepisów dotyczących dochodzenia zobowiązań masy upadłości zbadania wymaga, w jakim formalnoprawnym trybie zobowiązania te powinny być ustalane oraz czy dopuszczalne jest ich przymusowe wykonanie w drodze prowadzenia egzekucji singularnej⁶.

W związku z zakreślonym powyżej obszarem badawczym należy dokonać usystematyzowania problemu naukowego poprzez postawienie dwóch następujących tez badawczych:

- 1) zobowiązania masy upadłości są niejednorodną instytucją prawną o charakterze autonomicznym, łączącą w sobie pierwiastek publicznoprawny i prywatnoprawny, a zawarta w art. 230 p.u. definicja legalna tego pojęcia nie oddaje charakteru prawnego badanego zjawiska;

⁶ W książce przez pojęcie egzekucji singularnej rozumie się ogół czynności zmierzających do zaspokojenia pojedynczego wierzyciela w ramach sądowego postępowania egzekucyjnego uregulowanego przepisami Kodeksu postępowania cywilnego lub na podstawie przepisów ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (tak też M. Romańska, *Ograniczenia egzekucji sądowej – uporządkowany system odpowiadający warunkom społecznym czy anachroniczne rozwiązania* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, red. S. Cieślak, Sopot 2022, s. 173). Z kolei wspólne dochodzenie roszczeń wierzycieli w ramach postępowania upadłościowego nazywa się „egzekucją generalną” lub „egzekucją uniwersalną” (zob. np. J. Sobkowski, *Istota i znaczenie upadłości w polskim systemie prawnym*, RPEiS 1974/3, s. 243–244). W doktrynie wskazano jednak, że współcześnie granica pomiędzy egzekucją singularną a egzekucją uniwersalną ulega zatarciu, ponieważ ta pierwsza *de lege lata* może być prowadzona także na rzecz więcej niż jednego wierzyciela, czego wyrazem są regulacje z art 927, art. 1023–1040¹ czy art. 1064¹² k.p.c. (tak P. Wołowski, *Ogólne uwagi o postępowaniu upadłościowym i restrukturyzacyjnym*, referat wygłoszony w dniu 18.11.2022 r. na konferencji pt. „Notariusz a restrukturyzacja i upadłość strony czynności notarialnej”, zorganizowanej przez Polski Instytut Notarialny oraz Instytut Prawa Upadłościowego, Restrukturyzacyjnego oraz Badań nad Niewypłacalnością Uczelni Łazarskiego w Warszawie, niepubl.).

- 2) kształt normatywny instytucji zobowiązań masy upadłości decyduje o poziomie dostępności postępowań upadłościowych dla dłużników i wierzycieli oraz wpływa na ocenę ich efektywności jako egzekucji generalnej.

Weryfikacja postawionych powyżej tez nastąpi poprzez akceptację lub odrzucenie trzynastu następujących hipotez badawczych:

- 1) zobowiązania masy upadłości tylko pozornie są nową instytucją, wprowadzoną do porządku prawnego dopiero 1.01.2016 r. – istniały już wcześniej jako pojęcie z zakresu języka prawniczego;
- 2) aktualny jest zaproponowany na początku XX w. przez E. Tilla podział kosztów postępowania upadłościowego na *sumptus processus* oraz *sumptus oeconomici*, którym przeciwstawia się zobowiązania masy upadłości *sensu stricto*⁷;
- 3) wyrażenie „zobowiązania masy upadłości” powinno zostać zastąpione wyrażeniem „długi masy upadłości” lub „wierzytelności wobec masy upadłości”;
- 4) ustalenie charakteru prawnego zobowiązań masy upadłości wymaga podejścia interdyscyplinarnego, a w dotychczasowej doktrynie nieprawidłowo cechy charakterystyczne tej instytucji opisywano przy wykorzystaniu cywilistycznej siatki pojęciowej;
- 5) ustawowe wyrażenie „zobowiązania masy upadłości” jest skrótem myślowym – stroną stosunku zobowiązaniowego pozostaje upadły, a nie masa upadłości;
- 6) czas powstania zobowiązania pozwala zakwalifikować dane zobowiązanie do grupy zobowiązań masy upadłości lub zobowiązań upadłościowych;
- 7) wbrew literalnemu brzmieniu art. 230 p.u. zobowiązania masy upadłości mogą mieć postać zarówno pieniężną, jak i niepieniężną;
- 8) zawarta w art. 230 p.u. definicja zakresowa została sformułowana przez ustawodawcę w sposób nieprawidłowy, przez co zamiast ułatwiać, utrudnia uchwycenie różnicy pomiędzy „kosztami postępowania upadłościowego” a „innymi zobowiązaniami masy upadłości”;

⁷ E. Till, *Zasady materialnego prawa konkursowego austriackiego*, Lwów 1907, s. 71.

- 9) zobowiązania masy upadłości nie podlegają ustaleniu w trybie zgłoszenia wierzytelności;
- 10) wszczęcie singularnego postępowania egzekucyjnego w celu przymusowego obowiązków wynikającego z zobowiązania masy upadłości jest niedopuszczalne;
- 11) szerokie rozumienie kosztów postępowania upadłościowego negatywnie przekłada się na dostępność instrumentów prawa upadłościowego z powodu przesłanek negatywnych ogłoszenia upadłości i kontynuowania postępowania upadłościowego (tzw. ubóstwo masy upadłości);
- 12) zaspokojenie zobowiązań masy upadłości wymaga istotnych nakładów finansowych, dlatego głównymi beneficjentami większości postępowań upadłościowych w Polsce są wierzyciele masy, a nie wierzyciele upadłościowi, przez co efektywność postępowań upadłościowych pozostaje na niskim poziomie;
- 13) normatywny kształt instytucji zobowiązań masy upadłości oraz sposób jej praktycznego zastosowania ma istotny, ale nie decydujący, wpływ na ocenę efektywności postępowań upadłościowych z perspektywy wierzycieli.

2. Systematyka pracy

Analiza problemu badawczego została przeprowadzona w ramach sześciu rozdziałów oraz poprzedzona wstępem i podsumowana wnioskami. Każdy rozdział, poza częścią poświęconą zasadniczej analizie, zawiera wprowadzenie, w którym zostały postawione hipotezy badawcze, oraz podsumowanie, w którym następuje ich syntetyczna weryfikacja wraz ze sformułowaniem wniosków cząstkowych, w tym ewentualnych postulatów *de lege ferenda*.

Rozdział I pracy stanowi wprowadzenie do problematyki badań nad zobowiązaniami masy upadłości. Zaprezentowana została w nim w ujęciu prawnohistorycznym istota analizowanej instytucji, poczynając od prawodawstw obowiązujących na ziemiach polskich w czasie rozbiorów, a kończąc na przepisach ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze w brzmieniu obowiązującym

do 31.12.2015 r.⁸ Celem badawczym ujętym w ramy rozdziału I jest zweryfikowanie hipotezy, czy począwszy od 1.01.2016 r. w związku z nowelizacją dotychczasowego art. 230 p.u.n. w polskim porządku prawnym pojawiła się nowa instytucja – „zobowiązania masy upadłości”, czy jednak doszło tylko do uporządkowania nazewnictwa odnoszącego się do instytucji o ugruntowanej w doktrynie i orzecznictwie tradycji.

Rozdział II zawiera analizę dogmatycznoprawną, a jego celem jest odkodowanie znaczenia normatywnego wyrażenia „zobowiązania masy upadłości” w rozumieniu, w jakim ustawodawca posługuje się nim w art. 230 i 343 p.u., i w konsekwencji próba zrekonstruowania definicji tego pojęcia. W tym celu dokonano wykładni dwóch wyrażań ustawowych: „masa upadłości” oraz „zobowiązanie”. Rozważania zawarte w tym rozdziale mają charakter interdyscyplinarny – ich celem jest osadzenie badanej instytucji zarówno na tle norm prawa prywatnego, jak i publicznego, w tym podatkowego. W rozdziale II wykazano, że wyrażenie „zobowiązania masy upadłości” jest pewnym skrótem myślowym, który łączy w sobie pierwiastek prywatnoprawny i publicznoprawny, a zarazem podkreśla odrębność majątku (tj. masy upadłości) od podmiotu tego majątku (tj. upadłego). Rozdział kończy się ustaleniem ogólnych cech charakterystycznych badanej instytucji w ujęciu prawnomaterialnym i stanowi punkt wyjścia do dalszych rozważań szczegółowych.

Rozdział III to kontynuacja rozważań dogmatycznych na temat istoty zobowiązań masy upadłości (aspekt materialnoprawny). W tej części pracy zaprezentowane zostały badania o charakterze kazuistycznym polegające na analizie poszczególnych stosunków prawnych, z których mogą wynikać zobowiązania masy upadłości. Uzasadnieniem kazuistycznego podejścia do badanego zagadnienia było przede wszystkim brzmienie art. 230 p.u., w którym zawarto otwarty katalog różnego rodzaju zobowiązań, co do zasady powstających po ogłoszeniu upadłości, które mocą rzeczzonego przepisu ustawodawca, opierając się na

⁸ Ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. Nr 60, poz. 535 ze zm.).

dychotomicznym podziale, zakwalifikował odpowiednio do kategorii „kosztów postępowania upadłościowego” albo „innych zobowiązań masy upadłości”. Celem tej części pracy było również zweryfikowanie hipotezy opartej na założeniu, że o zakwalifikowaniu danego zobowiązania do klasy zobowiązań masy upadłości decyduje to, czy powstało ono przed ogłoszeniem upadłości, czy po jej ogłoszeniu. Wykazano, że hipotezę tę, mimo iż została oparta na większościowym poglądzie doktryny wspartym literalnym brzmieniem art. 230 ust. 2 p.u., należy odrzucić. Ponadto w rozdziale III udowodniono, że definicja legalna zobowiązań masy upadłości nie jest pełna, a wskazany w art. 230 p.u. podział na „koszty postępowania upadłościowego” oraz „inne zobowiązania masy upadłości” jest tylko pozornie dychotomiczny, ponieważ istnieją również zobowiązania masy upadłości nieujęte w tym przepisie. W związku z powyższym zaproponowano własne rozumienie tego pojęcia, w tym jego podział na zobowiązania masy upadłości *sensu stricto* i zobowiązania masy upadłości *sensu largo*, wraz ze stosownymi postulatami *de lege ferenda*.

Analiza przeprowadzona w rozdziałach II i III pozwoliła na ustalenie charakteru prawnego zobowiązań masy upadłości w ujęciu materialnoprawnym. Z kolei rozdział IV poświęcono rozważaniom na temat zasad dochodzenia oraz zaspokajania praw wynikających ze wspomnianego stosunku zobowiązaniowego (charakter prawno-procesowy badanego zjawiska). Celem analizy było między innymi zweryfikowanie hipotezy badawczej, że prawa wynikające z zobowiązań masy upadłości są dochodzone na zasadach ogólnych poza postępowaniem upadłościowym, tj. z pominięciem trybu⁹ listy wierzytelności, a ich przymusowe wykonanie na drodze egzekucji sądowej lub administracyjnej jest niedopuszczalne. Hipoteza ta okazała się prawdziwa. W rozdziale tym zawarto również analizę odpowiedzial-

⁹ Termin „tryb” w ujęciu przepisów Kodeksu postępowania cywilnego odnosi się do postępowania procesowego lub nieprocesowego (por. uchwałę SN z 22.07.1994 r., III CZP 87/94, OSNC 1995/1, poz. 5; por. też G. Kamiński, *Postępowanie zabezpieczające w sprawach gospodarczych*, Sopot 2022, s. 139), jednak z uwagi na posłużenie się przez ustawodawcę tym wyrazem w art. 145 p.u. przez „tryb” rozumiem także postępowanie zmierzające do ustalenia wierzytelności, będące postępowaniem wpadkowym w ramach postępowania upadłościowego.

ności za zobowiązania masy po prawomocnym umorzeniu, uchyleniu lub zakończeniu postępowania upadłościowego, jak również zasady ewentualnej osobistej odpowiedzialności syndyka z tytułu nienależytego wykonywania tego rodzaju zobowiązań.

W związku z ustaleniem charakteru prawnego zobowiązań masy upadłości zarówno w ujęciu prawnomaterialnym, jak i prawnoprocesowym należało następnie przejść do ustalenia ich wpływu na wszczęcie i przebieg postępowania upadłościowego. Temu zagadnieniu poświęcony został rozdział V, w którym przy wykorzystaniu metod dogmatycznoprawnej oraz empirycznej ustalono treść norm prawnych regulujących zjawisko tzw. ubóstwa masy upadłości (art. 13 i art. 361 p.u.) oraz sposób ich stosowania w praktyce sądów upadłościowych. Analiza przeprowadzona w rozdziale V pozwoliła na potwierdzenie hipotezy badawczej, że precyzyjne uchwycenie granicy pomiędzy kosztami postępowania upadłościowego a innymi zobowiązanymi masy upadłości jest węzłowym zagadnieniem każdej sprawy upadłościowej. W związku z tym rolą ustawodawcy jest takie ukształtowanie przepisów prawa upadłościowego, by relacja zobowiązań masy upadłości do zjawiska ubóstwa masy upadłości pozwalała przeprowadzić postępowanie upadłościowe w sposób optymalny dla jego beneficjentów, a w przypadku braku możliwości osiągnięcia tego celu, by przynajmniej spełniała funkcję profilaktyczno-ochronną, zmierzającą do eliminowania z obrotu tzw. martwych podmiotów¹⁰.

Rozdział VI porusza zagadnienie ekonomicznej analizy przepisów regulujących instytucję zobowiązań masy upadłości. Opierając się na przeprowadzonych badaniach empirycznych (badaniach aktowych), podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy obowiązujący system prawny jest efektywny. Zbadano, na ile otoczenie

¹⁰ B. Politowski zwrócił uwagę na to, że system prawa upadłościowego „powinien dawać przedsiębiorcy możliwość legalnego zakończenia nierentownej działalności, a jego wierzycielom szansę na odzyskanie maksymalnie dużej części należności. To rozwiązanie stanowi jedno z ważniejszych osiągnięć instytucjonalnych, jakie umożliwiło sukces i przetrwanie kapitalistycznego modelu gospodarki” – B. Politowski, *Polski system upadłościowy – instytucja społeczna i jej funkcjonalność*, „Studia Socjologiczne” 2013/1, s. 121.

prawne (czyli przepisy regulujące zjawisko zobowiązań masy upadłości) i zachowania podmiotów stosujących prawo sprzyjają realizacji zasady optymalizacji. Przez efektywny system prawa upadłościowego rozumiano taki dobór narzędzi formalnoprawnych, który pozwala zaspokoić wierzycieli (głównych beneficjentów upadłości) na możliwie najwyższym poziomie, a przy okazji sprzyja sprawnej alokacji zasobów. W rozdziale tym zaprezentowano wyniki analizy merytorycznej i statystycznej danych zawartych w aktach prawomocnie zakończonych lub umorzonych postępowań upadłościowych, w szczególności ustalono relację wysokości zobowiązań masy upadłości do poziomu zaspokojenia wierzycieli, strukturę wydatków wynikających z zobowiązań masy upadłości, główne przyczyny umorzenia postępowania upadłościowego oraz średni czas trwania postępowania upadłościowego i jego wpływ na wysokość zobowiązań masy upadłości.

3. Przyjęte metody badawcze

W toku badań naukowych, których efektem jest niniejsza praca, posłużono się następującymi metodami badawczymi:

3.1. Metoda dogmatycznoprawna

Dogmatyka prawa to analiza i systematyzacja obowiązujących przepisów, uwzględniająca sposób stosowania przepisów prawnych i ich funkcjonowanie w określonych kontekstach gospodarczych i społecznych¹¹. Tak rozumiana metoda dogmatycznoprawna była podstawowym narzędziem, które zastosowano w ramach badań naukowych nad zjawiskiem zobowiązań masy upadłości. Metoda ta posłużyła do odczytania normatywnego zakresu art. 230 oraz 343 p.u., a w konsekwencji pozwoliła na ustalenie dwóch kluczowych dla niniejszej pracy kwestii:

- charakteru prawnego zobowiązań masy upadłości w ujęciu prawnomaterialnym i prawnoprocesowym,

¹¹ K. Mularski, *O pewnej wizji dogmatyki prawa jako nauki*, PiP 2018/8, s. 20.

- znaczenia zobowiązań masy upadłości w kontekście dostępności instrumentu ochrony prawnej, jakim jest postępowanie upadłościowe, poprzez ustalenie wpływu badanej instytucji na wszczęcie i przebieg postępowania upadłościowego.

W pracy wykorzystano powszechnie stosowane dyrektywy wykładni tekstu prawnego, uwzględniając dorobek orzecznictwa sądowego i literatury przedmiotu w tym zakresie. Przy tym od razu należy zastrzec, że autorowi pracy najbliższa jest wywodząca się z poznańsko-szczyńskiego szkoły teorii prawa derywacyjna koncepcja wykładni prawa¹². Koncepcja ta nie skupia się bowiem na brzmieniu przepisów, nawet jeśli są one dostatecznie jasne¹³, lecz za każdym razem nakazuje poddać tekst interpretacji poprzez zastosowanie wszystkich dostępnych dyrektyw wykładni (w tym językowych, celowościowych i systemowych), po to, by z przepisu wyprowadzić normę prawną uzasadnioną aksjologicznie w ocenach przypisywanych prawodawcy¹⁴. Wyrazem tej koncepcji jest więc, zaakceptowana przez Trybunał Konstytucyjny¹⁵, zasada wyrażona w paremii *omnia sunt interpretanda*. Takie podejście do przepisów Prawa upadłościowego regulujących zagadnienie zobowiązań masy upadłości było tym bardziej uzasadnione, że proces rekonstruowania norm prawnych wymagał zmierzania się z problemami wynikającymi z niedociągnięć legislacyjnych, intensywnej zmienności treści przepisów na przestrzeni ostatnich lat, licznych wyjątków od zasady ujętej w definicji legalnej analizowanego pojęcia, jak również operowania przez ustawodawcę pojęciami nieostrymi, w tym w zakresie opisywania cech odróżniających koszty

¹² Na temat derywacyjnej koncepcji wykładni prawa, w tym jej źródeł w pracach Z. Ziemińskiego, zob. M. Zieliński, *Derywacyjna koncepcja wykładni jako koncepcja zintegrowana*, RPEiS 2006/3, s. 93 i n.; szeroko na temat derywacyjnej koncepcji prawa, w tym jej cech charakterystycznych i reguł stosowania, zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012. Na temat założyciela poznańsko-szczyńskiego szkoły teorii prawa zob. szeroko S. Wronkowska, *Zygmunt Ziemiński „Gandhi”*, Poznań 2022.

¹³ Tak jest w przypadku tzw. klaryfikacyjnej wykładni prawa według koncepcji J. Wróblewskiego (na temat cech charakterystycznych klaryfikacyjnej wykładni prawa zob. M. Zieliński, *Wykładnia...*, s. 79–82).

¹⁴ M. Zieliński, *Derywacyjna...*, s. 100.

¹⁵ Wyrok TK z 13.01.2005 r., P 15/02, Dz.U. Nr 13, poz. 111.

postępowania upadłościowego od innych zobowiązań masy upadłości. Przyjęto w pracy za R. Dworkinem, że prawo jest faktem interpretacyjnym; tworzy zintegrowany zbiór reguł i zasad odnoszących się do sprawiedliwości, słuszności i rzetelnego procesu, a więc konstytuuje system prawny spójny aksjologicznie, a nie tylko koherentny w ujęciu logicznym i semantycznym¹⁶. Te zasady przyświecały autorowi przy rekonstruowaniu norm prawnych regulujących zjawisko zobowiązań masy upadłości.

W związku z tym że ogłoszenie upadłości nie tylko wpływa na treść stosunków cywilnoprawnych, lecz także kształtuje sytuację prawną podmiotów prawa publicznego, w pracy podjęto próbę wykorzystania sformułowanego w teorii prawa przez prof. Zygmunta Ziemińskiego¹⁷ postulatu, by w pierwszej kolejności skupić się na wypracowaniu ogólnej siatki pojęciowej, zarazem przeciwstawiając się „koncepcjom formułowanym w ograniczonej perspektywie poszczególnej dziedziny”¹⁸. Taka metoda pozwoliła zrekonstruować definicję zobowiązań masy upadłości¹⁹, osadzając badane zjawisko w kontekście interdyscyplinarnym, wykorzystując dorobek i cywilistów, i administratywistów. Dzięki takiemu podejściu możliwe było zweryfikowanie hipotezy, że zobowiązania masy upadłości są instytucją autonomiczną, a w związku z tym w zależności od kontekstu sytuacyjnego mogą mieć, obrazowo to ujmując – niczym kameleon, zarówno charakter cywilnoprawny, jak i publicznoprawny.

3.2. Metoda historycznoprawna

Uzasadnieniem wyboru metody historycznoprawnej była konieczność dokonania analizy przepisów regulujących zagadnienie zobowiązań masy upadłości w poprzednich porządkach prawnych, poczynając od

¹⁶ R. Dworkin, *Imperium prawa*, przekł. J. Winczorek, Warszawa 2022, s. 201 i n.

¹⁷ Z. Ziemiński, *O metodzie analizowania stosunku prawnego*, PiP 1967/2, s. 207.

¹⁸ Z. Ziemiński, *O metodzie...*, s. 207.

¹⁹ Co ciekawe, mimo że instytucja ta posiada definicję legalną zawartą w art. 230 p.u., to okazało się, że definicja ta nie jest poprawna, ponieważ nie obejmuje swoim zakresem całości badanego zjawiska.

prawodawstw obowiązujących na ziemiach polskich w okresie zaborów, poprzez przepisy Prawa upadłościowego z 1934 r.²⁰, aż po przepisy Prawa upadłościowego i naprawczego z 2003 r. w brzmieniu obowiązującym do 31.12.2015 r. Zastosowana metoda przede wszystkim pozwoliła zweryfikować hipotezę badawczą opartą na założeniu, że zagadnienie zobowiązań masy upadłości, mimo że w języku prawnym obowiązuje dopiero od 1.01.2016 r., w istocie jest instytucją o ugruntowanym rodowodzie prawnym, funkcjonującą pod różnymi nazwami.

Dodatkowym uzasadnieniem dla zastosowania omawianej metody było to, że w polskiej literaturze przedmiotu do tej pory nie dokonano w sposób kompleksowy analizy instytucji zobowiązań masy upadłości w ujęciu historycznym.

3.3. Ekonomiczna analiza prawa

Na pograniczu ekonomii i nauk prawnych wykształciła się odrębna dyscyplina funkcjonująca w Polsce pod nazwą ekonomicznej analizy prawa, a na arenie międzynarodowej jako *Law & Economics*. Nauka ta zajmuje się badaniem zależności pomiędzy prawem a ekonomią, w tym przede wszystkim stara się przewidywać efekty wpływu ustanowionych norm prawnych na zachowania ludzi²¹. Prawo ekonomicznie efektywne to takie prawo, które prowadzi do zwiększenia dobrobytu społecznego, a więc spełnia wymogi rachunku użyteczności, nazywanego również rachunkiem szczęśliwości, ponieważ interes społeczny stanowi wypadkową interesów jednostek, zatem zwiększenie użyteczności (szczęśliwości) poszczególnych jednostek zwiększa szczęśliwość społeczeństwa jako całości²².

²⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. Nr 93, poz. 834 ze zm.).

²¹ R. Cooter, T. Ulen, *Ekonomiczna analiza prawa*, przekład pod red. J. Bałdowskiego, K. Metelskiej-Szaniawskiej, Warszawa 2011, s. XVI–XXXI.

²² J. Stelmach, B. Brożek, W. Załuski, *Dziesięć wykładów o ekonomii prawa*, Warszawa 2007, s. 18; por też w odniesieniu do ekonomicznej analizy przepisów postępowania upadłościowego P. Pogonowski, *Efektywne postępowanie cywilne. Uwagi wstępne na tle ekonomicznej analizy prawa*, cz. 1, PPC 2020/4(41), s. 621–633.

W kontekście niniejszej pracy zastosowanie tej metody było konieczne, by udzielić odpowiedzi na pytanie, czy system norm prawnych regulujących zjawisko zobowiązań masy upadłości jest efektywny, a więc czy pozytywnie wpływa na zadekretowaną w art. 2 ust. 1 p.u. zasadę optymalizacji i wynikającą z niej funkcję windykacyjną prawa upadłościowego. Wyniki zastosowania ekonomicznej analizy prawa zostały zaprezentowane przede wszystkim w rozdziale VI i oparto je na analizie danych statystycznych zgromadzonych w toku badań akt sądowych²³.

3.4. Metoda empiryczna (badania aktowe)

Ze wspomnianą powyżej ekonomiczną analizą prawa związana jest metoda empiryczna, która w ramach przeprowadzonych badań polegała na analizie akt sądowych. Przeprowadzenie badań empirycznych pozwoliło na pozyskanie danych na temat sposobu stosowania przepisów regulujących instytucję zobowiązań masy upadłości, w tym danych statystycznych, a ich zagregowanie było punktem wyjścia do dokonania ekonomicznej analizy prawa. Dzięki temu instytucję zobowiązań masy upadłości ujęto w dwóch aspektach – formalnoprawnym (*law in books*) oraz praktycznym (*law in action*)²⁴.

²³ Nurt zwany ekonomiczną analizą prawa nie jest jednolity i ma wiele odłamów. Autor tej książki odwołuje się do klasycznej szkoły chicagowskiej, skupiającej się przede wszystkim na ocenie efektywności prawa już obowiązującego (por. J. Stelmach, B. Brożek, W. Załuski, *Dziesięć...*, s. 17). W związku z tym nie badano aspektów socjologicznych i psychologicznych związanych z motywami i bodźcami, jakie leżą u podstaw decyzji podejmowanych przez uczestników i organy postępowania upadłościowych jako podmioty stosujące prawo. Tym zagadnieniem zajmuje się tzw. szkoła Virginii oraz – przede wszystkim – tzw. behawioralne *Law & Economics* (szerzej na ten temat zob. P. Chmielnicki, *Wspólne spojrzenie na katedrę. Mocne i słabe strony ruchu Law & Economics z punktu widzenia nauk prawnych*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2012/6, s. 107–121).

²⁴ Odwołując się do koncepcji *law in action*, mam na myśli tzw. amerykański realizm prawniczy, czego wyrazem są badania empiryczne, których wyniki omówiono w dalszej części książki, tj. w rozdziałach V i VI (na temat realizmu prawniczego, w tym trudnej próby jego zdefiniowania, por.: J. Stelmach, R. Sarkowicz, *Filozofia prawa XIX i XX wieku*, Kraków 1999, s. 96–103 oraz 111–112; A. Dyrda, *Realizm praw-*

Przedmiotem badań były akta postępowań upadłościowych wszczętych wobec przedsiębiorców²⁵ na podstawie wniosków o ogłoszenie upadłości złożonych po 31.12.2015 r. Przeanalizowano wyłącznie sprawy prawomocnie zakończone i umorzone. Jednym z postawionych celów badawczych było ustalenie struktury zobowiązań masy upadłości oraz ich wpływu na efektywność postępowania upadłościowego. By ten cel zrealizować, analizie poddano sprawozdania częściowe syndyków (rachunkowe i z czynności), sprawozdania ostateczne syndyków oraz zawarte w planach likwidacyjnych preliminarze wydatków.

Zastosowana metoda empiryczna polegała nie tylko na zgromadzeniu danych statystycznych, lecz także na analizie niepublikowanego orzecznictwa sądów rejonowych – sądów upadłościowych. To pozwoliło na zidentyfikowanie praktyki stosowania przepisów regulujących instytucję zobowiązań masy upadłości, w tym głównych przyczyn niepowodzenia postępowania upadłościowego²⁶.

Wyniki badań aktowych zostały zaprezentowane graficznie (tabele, wykresy) i opatrzone stosownymi komentarzami w rozdziale VI.

niczy [w:] *Filozofia prawa. Normy i fakty*, red. J. Hołówka, B. Dziobkowski, Warszawa 2020, s. 514–531).

²⁵ Z uwagi na odrębną regulację w zakresie wpływu zjawiska tzw. ubóstwa masy upadłości na przesłanki ogłoszenia upadłości w przypadku postępowania upadłościowego osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej (tzw. upadłość konsumencka) w badaniach empirycznych nie analizowano akt tego rodzaju postępowań. Uzasadnione to było również zmianą modelu upadłości konsumenckiej, poczynsz od 24.03.2020 r., w tym wprowadzenia uproszczonego trybu tego postępowania (art. 491¹ ust. 1 p.u.). Zagadnienie kosztów postępowania upadłościowego osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej wymaga przeprowadzenia odrębnych badań empirycznych.

²⁶ Przez „niepowodzenie postępowania upadłościowego” rozumiem oddalenie wniosku o ogłoszenie upadłości na podstawie art. 13 ust. 1–2 p.u. lub umorzenie postępowania upadłościowego na podstawie art. 361 ust. 1 pkt 1–2 p.u.

4. Uzasadnienie potrzeby badawczej w kontekście dotychczasowego dorobku naukowego

Zagadnienie zobowiązań masy upadłości, mimo że ma wpływ na przebieg każdego postępowania upadłościowego i kształtuje jego efektywność w znaczeniu ekonomicznym, do tej pory nie zostało w nauce prawa dostatecznie zbadane. Brak jest kompleksowego (w postaci monografii naukowej) opracowania powyższego zagadnienia zarówno na gruncie obecnie obowiązujących przepisów, jak i pod rządami Prawa upadłościowego i naprawczego.

Stosunkowo najwięcej miejsca temu zagadnieniu poświęcił S. Cieślak w monografii pt. *Podział funduszków masy upadłości* (Warszawa 2000). Zagadnienie zobowiązań masy upadłości w powołanej publikacji jest jednak tylko elementem szerszej problematyki, a mianowicie zasad podziału spieniężonej masy upadłości pomiędzy wierzycieli niewypłacalnego dłużnika, a ponadto odnosi się do poprzedniego stanu prawnego. Temat zobowiązań masy upadłości w artykułach naukowych podjął w nowszej literaturze m.in. P. Janda (*Konkurencja wierzycieli osobistych w postępowaniu upadłościowym po nowelizacji*, PPH 2016/5; *Kolejność zaspokajania wierzycieli osobistych w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego*, PPH 2015/11). Publikacje te jednak nie są bezpośrednio poświęcone instytucji zobowiązań masy upadłości, a jedynie odnoszą się do niej na tle szerszej problematyki dotyczącej zasad zaspokajania wierzycieli.

W zakresie artykułów naukowych warto odnotować jeszcze dwie pozycje powołanego wyżej S. Cieślaka: *Charakterystyka pojęć wierzytelności upadłościowej, wierzyciela upadłościowego oraz sposobu zaspokojenia wierzytelności upadłościowej* (PPH 1997/12) oraz *Długi masy upadłościowej* (PPH 1996/5). Druga z wyżej wymienionych publikacji jest jedynym opracowaniem, w którym szerzej zajęto się charakterem prawnym zobowiązań masy upadłości (nazywanych przez S. Cieślaka „długami masy”). Mimo że wyrażone tam poglądy w dużej mierze

mają charakter uniwersalny i będę do nich odwoływał się w niniejszej pracy, to jednak odnoszą się one do nieobowiązujących już przepisów Prawa upadłościowego z 1934 r.

Zobowiązania masy upadłości, jako że wpływają na poziom zaspokojenia wierzycieli, pozostają także w sferze zainteresowania naukowców zajmujących się ekonomiczną analizą prawa. Nazywane są „kosztami upadłości”. Przede wszystkim warto odnotować badania nad efektywnością postępowań upadłościowych prowadzone przez E. Mączyńską i S. Morawską ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, a w ostatnim czasie badania zespołu naukowców z Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem J. Kruczałak-Jankowskiej. W publikacjach będących owocem prac naukowych z obu wyżej wymienionych ośrodków akademickich²⁷ zaprezentowano między innymi zagadnienie efektywności postępowań upadłościowych przez pryzmat ustalenia stosunku kosztów postępowań upadłościowych do ogólnego poziomu zaspokojenia wierzycieli. Badaniami tymi jednak (z uwagi na czas ich przeprowadzenia) nie objęto postępowań upadłościowych wszczętych na podstawie przepisów obowiązujących od 1.01.2016 r. Nie mogą więc one posłużyć do oceny efektywności przepisów *de lege lata* normujących instytucję zobowiązań masy upadłości.

W związku z powyższym zarówno w nauce prawa upadłościowego, jak i w dyscyplinie zajmującej się ekonomiczną analizą prawa brak jest kompleksowej pracy naukowej, która prezentowałaby zagadnienie zobowiązań masy upadłości w jego współczesnym ujęciu, tj. w kontekście normatywnym obowiązującym od 1.01.2016 r.

²⁷ K. Babiarz-Mikulska, A. Czapracka, S. Morawska, *Ocena efektywności procedur upadłościowych wobec przedsiębiorców. Aspekty prawne, ekonomiczne i organizacyjne*, Warszawa 2012; E. Mączyńska, S. Morawska, *Efektywność procedur upadłościowych. Bankructwa przedsiębiorstw, katharsis i nowa szansa*, Warszawa 2015; J. Kruczałak-Jankowska, A. Machnikowska, M. Maśnicka, *Działalność sądów w postępowaniach restrukturyzacyjnych i upadłościowych. Bariery funkcjonowania i instrumenty poprawy systemu upadłościowego w Polsce*, Gdańsk 2019. Zob. też B. Politowski, *Polski system upadłościowy – instytucja społeczna i jej funkcjonalność*, „Studia Socjologiczne” 2013/1, s. 121 i n.

5. Założenia terminologiczne

Z uwagi na występujący w doktrynie i orzecznictwie brak jednolitości w operowaniu pojęciami językowymi, za pomocą których opisuje się analizowane zjawisko, już we wprowadzeniu do niniejszej pracy konieczne jest wyjaśnienie przyjętych założeń terminologicznych. Autor ostatecznie zdecydował się operować wyrażeniem „zobowiązania masy upadłości”, którego desygnatem jest instytucja będąca przedmiotem badań. Tym samym zostały odrzucone alternatywne i synonimiczne terminy, mimo że powszechnie funkcjonują one w języku prawniczym; są to w szczególności: „długi masy”, „wierzytelności w stosunku do masy”, „wierzytelności będące długami masy”, „należności masy”, „wierzytelności u masy” czy „wierzytelności masalne”.

Przyczyny takiego eliminacyjnego podejścia są dwie. Po pierwsze, *de lege lata* jest to pojęcie z zakresu języka prawnego. Ustawodawca posługuje się tym wyrażeniem między innymi w art. 230 p.u. zawierającym definicję legalną analizowanej instytucji. W związku z tym operowanie nazwą „zobowiązania masy upadłości” jest poprawne w aspekcie formalnoprawnym. Po drugie, i co ważniejsze, analiza poglądów doktryny i orzecznictwa doprowadziła do wniosku, że alternatywne propozycje terminologiczne, w tym w szczególności najbardziej ugruntowane w literaturze „długi masy” oraz „wierzytelności wobec masy”, w sposób jednostronny kładą nacisk na cywilistyczny aspekt badanego zjawiska. Tymczasem, jak zostanie wykazane w pracy, badana instytucja ma charakter interdyscyplinarny i w takim samym stopniu odnosi się zarówno do powinności o charakterze prywatnoprawnym, jak i publicznoprawnym. Z tych względów ostatecznie, kierując się wspomnianą wcześniej dyrektywą interdyscyplinarnego definiowania pojęć wspólnych różnym dziedzinom prawa, autor zdecydował się posługiwać terminem „zobowiązania masy upadłości”, mając przy tym pełną świadomość wadliwości tej nazwy, gdyby oceniać ją wyłącznie w kategoriach cywilistycznych.

W niektórych fragmentach pracy operuje się wyrażeniem „długi masy upadłości”, co szczególnie dotyczy rozdziału I, będącego efektem

analizy historycznoprawnej. Nie jest to wyrazem braku konsekwencji, lecz świadomym zabiegiem – historycznie bowiem instytucja ta funkcjonowała pod nazwą „długi masy upadłości” i właśnie w takim kontekście jest używana, w szczególności przy analizowaniu przepisów prawa niemieckiego i austriackiego obowiązujących na ziemiach polskich w okresie zaborów.

Monografia niniejsza uwzględnia stan prawny na 15.04.2023 r.

Rozdział I

ZOBOWIĄZANIA MASY UPADŁOŚCI W UJĘCIU HISTORYCZNYM

1.1. Wprowadzenie

Od 1.01.2016 r. w przepisach Prawa upadłościowego pojawiło się nowe pojęcie – definicja legalna „zobowiązań masy upadłości”¹. Wcześniej, na gruncie przepisów – Prawa upadłościowego i naprawczego, pojęcie to nie funkcjonowało w języku prawnym, z kolei w doktrynie i judykaturze – bez rozstrzygnięcia na tym etapie pracy, czy prawidłowo – operowano różnymi terminami na określenie zobowiązań, które miały swoje źródło w zdarzeniach zaistniałych po ogłoszeniu upadłości, na przykład „wierzytelności w stosunku do masy upadłości”, „długi masy upadłości” czy „należności masy”. Konieczne więc jest zweryfikowanie, czy począwszy od 1.01.2016 r. w polskim porządku prawnym istnieje nowa instytucja, czy jednak doszło tylko do uporządkowania nazewnictwa odnoszącego się do instytucji historycznie ugruntowanej. W związku z tym w niniejszym rozdziale, stanowiącym wprowadzenie do problematyki badań nad zobowiązaniami masy upadłości, zaprezentowana zostanie w ujęciu prawnohistorycznym istota analizowanej instytucji, począwszy od prawodawstw obowiązujących na ziemiach polskich po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., a skończywszy na stanie prawnym obowiązującym

¹ Tego dnia weszła w życie ustawa – Prawo restrukturyzacyjne, a wraz z nią nowelizacja ustawy – Prawo upadłościowe, w tym m.in. zmianie uległy art. 230 i 343 p.u., które to przepisy stanowią trzon instytucji zobowiązań masy upadłości.

do 31.12.2015 r.² Pominięte zostaną rozważania na temat załączków prawa upadłościowego na ziemiach I Rzeczypospolitej, ponieważ zagadnienie zobowiązań masy upadłości w dostępnych źródłach nie występuje³. Szczególnej analizie poddane zostaną regulacje prawne obowiązujące w dawnych zaborach pruskim i austriackim, ponieważ tamtejsze systemy prawne posługiwały się terminem „długi masy”, a więc zagadnieniem kluczowym z punktu widzenia badań naukowych, na podstawie których powstała niniejsza monografia. Jak zostanie wykazane, „długi masy konkursowej” w rozumieniu niemieckiej oraz austriackiej ordynacji konkursowej konstrukcyjnie zbliżone są do obecnie obowiązującego na gruncie przepisów Prawa upadłościowego pojęcia zobowiązań masy upadłości. Prawodawstwo obowiązujące w pozostałych dzielnicach porozbiorowych zostanie również zasygnalizowane, ale bez dokonywania pogłębionej analizy, po pierwsze, z uwagi na niewystępowanie pojęcia zobowiązań masy upadłości w tamtejszych porządkach prawnych, a po drugie – z tej przyczyny, że na kształt polskiego prawa upadłościowego późniejszych okresów (przepisy Prawa upadłościowego z 1934 r. oraz Prawa upadłościowego i naprawczego wraz z nowelizacjami) zasadniczy wpływ miało przedwojenne prawodawstwo niemieckie i austriackie.

1.2. Zobowiązania masy upadłości na gruncie prawodawstw obowiązujących na ziemiach polskich w okresie zaborów i po odzyskaniu niepodległości

W okresie rozbiorowym na ziemiach polskich w zakresie niewypłacalności obowiązywało aż pięć różnych porządków prawnych⁴: prawo

² Mowa tu o przepisach ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze w brzmieniu obowiązującym do dnia wejścia w życie przepisów ustawy – Prawo restrukturyzacyjne.

³ Szerzej na temat postępowania wobec dłużnika nieplacącego swoim wierzycielom, w tym podziału na dłużnika ziemskiego i miejskiego, na obszarze I Rzeczypospolitej zob. O. Buber, *Polskie prawo upadłościowe*, Warszawa 1936, s. 7–8.

⁴ M. Allerhand, *Międzydzielnicowe prawo konkursowe w Państwie Polskim*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości Dział Nieurzędowy” 1929/3, s. 3.

pruskie⁵, austriackie⁶, rosyjskie⁷, francuskie⁸ i węgierskie (to ostatnie obowiązywało na obszarze Spiszu i Orawy)⁹. Prawo dzielnicowe przetrwało na obszarze Państwa Polskiego także w okresie II Rzeczypospolitej, tj. aż do końca 1934 r., kiedy to doszło do pełnej unifikacji prawa z zakresu niewypłacalności (weszło wówczas w życie Prawo upadłościowe i prawo układowe). Prawo obowiązujące w dawnych zaborach (w głównej mierze niemieckie i austriackie) było załącznikiem rodzimej konstrukcji prawa upadłościowego już po odzyskaniu niepodległości¹⁰.

1.2.1. Prawodawstwo niemieckie

Po raz pierwszy pojęcie długów masy upadłości pojawiło się w pruskiej ordynacji konkursowej z 8.05.1855 r.¹¹ Następnie instytucja ta została

⁵ Szerzej zob. B. Stelmachowski, *Prawo upadłościowe Ziem Zachodnich*, Poznań 1932.

⁶ Szerzej zob. J. Trammer, *Ustawa konkursowa*, Kraków 1904.

⁷ Szerzej zob. W. Tomczak, A. Goldman, *Ustawa handlowa obowiązująca na obszarze Wileńszczyzny i Kresów Wschodnich (ustaw torgowej)*, t. XI, cz. 2 Zводу Prawa Cesarstwa Rosyjskiego, przekład z wyd. 1903 r. wraz z kontynuacjami z 1910 i 1912 r., Brzeście nad Bugiem 1927.

⁸ Szerzej zob. W. Łodziński, A. Natanson, *Upadłość. Tekst ustawy obowiązującej na terenie b. Królestwa Konfesowego wraz z orzecznictwem i komentarzem oraz wzory podań, skarg i protokołów w sprawach upadłościowych*, Warszawa 1931.

⁹ Na Spiszu i Orawie obowiązywał akt prawny Csódtörvény, tj. węgierska ustawa upadłościowa z 27.03.1881 r. (podaję za: P. Feliga, *Stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości*, Warszawa 2013, s. 12). Prawo węgierskie obowiązywało do 25.11.1922 r., kiedy to na ten obszar rozciągnięto w zakresie ustawodawstwa o upadłościach prawo obowiązujące w okręgu Sądu Apelacyjnego w Krakowie, a więc przepisy austriackiej ustawy konkursowej z 10.12.1914 r. (zob. § 2 pkt 2 lit. e rozporządzenia Rady Ministrów z 14.09.1922 r. w przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń, Dz.U. Nr 90, poz. 833).

¹⁰ F. Zoll, *Czy austriackie prawo dotyczące niewypłacalności może stanowić wzór dla polskiego ustawodawcy?*, „Studia Prawnicze” 2001/2, s. 3; R. Adamus, *Zarys ogólnej historii prawa upadłościowego w Polsce* [w:] *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Włodzisławowi Kaczorowskiemu*, red. E. Kozerska, M. Maciejewski, P. Stec, Opole 2015, s. 615.

¹¹ S. Cieślak, *Długi masy upadłościowej*, PPH 1996/5, s. 8.

powielona w niemieckiej ordynacji konkursowej z 10.02.1877 r.¹², która obowiązywała na części obszaru II Rzeczypospolitej¹³ aż do 1.01.1935 r., i w dużej mierze opierała się na wspomnianej ustawie pruskiej¹⁴.

W doktrynie prawa niemieckiego wyjaśniono, że chcąc przeprowadzić postępowanie upadłościowe i spieniężyć majątek upadłego dłużnika, zarządca upadłości musi dokonywać wielu czynności prawnych i właśnie z takich czynności wynikają zobowiązania, za które odpowiada masa upadłości¹⁵. Odzwierciedleniem tej refleksji była regulacja zawarta w § 57–60 niemieckiej ordynacji konkursowej.

W przepisach ordynacji konkursowej przewidziano podział wierzycieli na dwie kategorie: wierzyciele upadłościowi (§ 3 n.o.k.) oraz wierzyciele masy upadłości (§ 57, 58, 60 n.o.k.). Wierzycielami upadłościowymi byli wierzyciele osobiści, którzy w chwili otwarcia postępowania upadłościowego posiadali uzasadnione roszczenie majątkowe do upadłego dłużnika i w związku z tym służyło im prawo do zgłoszenia swoich wierzytelności w postępowaniu upadłościowym i żądania pokrycia z masy upadłości¹⁶. Z kolei wierzycielami masy upadłości, jak wyjaśnił B. Stelmachowski, były „osoby, którym odpowiada masa jako taka i które przed wszystkimi innymi wierzycielami, nawet przed uprzywilejowanymi, winny być zaspokojone z czystego majątku, zanim jeszcze zarządca upadłości przystąpi do podziału masy między wierzycieli upadłościowych”¹⁷. Wierzycielami masy byli więc „wierzyciele, których roszczenia są długiem masy upadłości jako takie”¹⁸.

¹² Pierwotny tekst ordynacji znajdujemy w „Dzienniku Praw Rzeszy” z 1877 r. Nr 10, s. 351. Z kolei tekst ordynacji konkursowej w brzmieniu obowiązującym na Ziemiach Zachodnich po odzyskaniu w 1918 r. przez Polskę niepodległości znajduje się w „Dzienniku Ustawowym Rzeszy Niemieckiej” z 20.05.1898 r. Nr 25, s. 612–658; zob. też B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 1.

¹³ Mowa tu o: ziemiach zachodnich i części województwa śląskiego (zob. O. Buber, *Polskie...*, s. 7).

¹⁴ M. Allerhand, *Upadłość przy jednym wierzycielu*, PPC 1936/3–4, s. 86.

¹⁵ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 30.

¹⁶ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 15–16.

¹⁷ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 30.

¹⁸ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 6.

Zgodnie z § 57 n.o.k. zobowiązania w stosunku do wierzycieli masy upadłości dzieliły się na dwie kategorie: długi masy upadłości (*Masseschulden*) oraz koszty masy upadłości (*Massekosten*). Jak wynikało z § 59 n.o.k., do długów masy upadłości zaliczono: 1) roszczenia powstałe z czynności lub działań zarządcy; 2) roszczenia z tytułu dwustronnych umów, których wykonania do masy upadłości zażądano albo których wykonanie z mocy ustawy musi nastąpić za czas po otwarciu postępowania upadłościowego oraz 3) roszczenia z powodu bezpodstawnego wzbogacenia masy. Z kolei do kosztów masy upadłości (§ 58 n.o.k.) niemiecki prawodawca zakwalifikował: 1) sądowe koszty postępowania upadłościowego; 2) wydatki wynikające z zarządu, spieniężenia i podziału masy upadłości oraz 3) wsparcie udzielone upadłemu dłużnikowi i jego rodzinie.

Gdyby okazało się, że masa upadłości nie wystarcza do całkowitego zaspokojenia wszystkich wierzycieli masy, należało w pierwszej kolejności pokryć proporcjonalnie długi masy upadłości, a w dalszej kolejności koszty masy¹⁹. Co do kosztów postępowania, najpierw zaspokajano wydatki gotówkowe, a dopiero na samym końcu koszty wynikające ze wsparcia dla upadłego dłużnika i jego rodziny²⁰. W razie sporu co do tego, czy fundusze masy wystarczają na pokrycie wierzytelności masy upadłości oraz samej wysokości takich wierzytelności, sprawę rozstrzygał sąd procesowy, a nie sąd upadłościowy, ponieważ podziału nie dokonywano w ramach postępowania działowego (jak to miało miejsce w przypadku zaspokajania wierzytelności upadłościowych)²¹. Co ciekawe jednak, w doktrynie i orzecznictwie niemieckim sformułowano pogląd, że w wypadku sporu dotyczącego wierzytelności masy powództwo należy kierować nie przeciwko zarządcy masy, lecz proces powinien toczyć się między poszczególnymi wierzycielami masy upadłości, którzy pozostają w sporze o zasady zaspokojenia przysługujących im pretensji majątkowych

¹⁹ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 31.

²⁰ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 31.

²¹ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 31.

z masy upadłości²². Wszystkie zobowiązania masy upadłości powinny być zaspokojone zanim zarządca przystępował do podziału środków masy upadłości²³. Jeśli jakiś wierzyciel masy nie poinformował zarządcy o istnieniu wierzytelności do masy, to roszczenie takiego wierzyciela nie mogło być skierowane do środków przeznaczanych do wypłaty wierzycielom upadłościowym w danym planie podziału (§ 172 n.o.k.)²⁴. Ordynacja konkursowa nie przewidywała zakazu egzekucji w odniesieniu do długów masy, a w doktrynie opowiedziano się wprost za możliwością wszczęcia singularnego postępowania egzekucyjnego w celu przymusowego zaspokojenia długu masy²⁵.

Zdolność masy upadłości do pokrywania bieżących zobowiązań miała kluczowe znaczenie dla przebiegu postępowania. Zgodnie z przepisami niemieckiej ordynacji konkursowej, gdy zachodził przypadek „braku dostatecznej masy na pokrycie kosztów postępowania”, postępowanie upadłościowe należało umorzyć²⁶. W każdym wypadku przed umorzeniem postępowania sąd miał obowiązek wysłuchać zgromadzenia wierzycieli. Zgromadzenie mogło zdecydować o kontynuowaniu postępowania, jeżeli wierzycielom udało się ustalić istnienie innych aktywów masy upadłości, a w razie ich braku – jeżeli złożono zaliczkę na pokrycie kosztów sądowych oraz wydatków związanych z administracją, spieniężeniem i podziałem masy (§ 204 w zw. z § 58 pkt 1 i 2 n.o.k.). Umorzenie postępowania upadłościowego mogło nastąpić także z innej przyczyny – gdy zawniósł o to dłużnik, a wszyscy wierzyciele upadłościowi wraz zgodę na umorzenie (§ 202 n.o.k.). Jednak i w takim wypadku, zanim doszło do umorzenia, zarządca masy winien uregulować wszystkie długi wynikające

²² Orzeczenie Sądu Rzeszy opublikowane w tomie 66, s. 329 oraz F. Mentzel, *Kommentar zur Reichskonkursordnung*, München 1926, uwaga 1 do § 60. Podaję za: B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 31.

²³ Na gruncie niemieckiej ordynacji konkursowej mieliśmy do czynienia z podziałem zaliczkowym (§ 149 i n.), podziałem końcowym (§ 161) oraz – w razie spieniężenia aktywów po podziale końcowym – z podziałem dodatkowym (§ 166).

²⁴ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 102.

²⁵ W. Lücke [w:] *Kommentar zur Insolvenzordnung*, Hrsg. B.M. Kübler, H. Prütting, Köln 2008, § 90, s. 1.

²⁶ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 92.

z zaciągniętych zobowiązań masy upadłości. Z kolei sporne wierzytelności do masy powinny zostać przez zarządcę zabezpieczone²⁷.

Reasumując, w systemie prawa niemieckiego (wcześniej pruskiego) instytucja „długów masy upadłości” była pojęciem ustawowym i oznaczała kategorię zobowiązań, które powstawały w związku z przeprowadzeniem postępowania upadłościowego, i które winny być pokryte w pierwszej kolejności, tj. przed zaspokojeniem roszczeń wynikających z zobowiązań zaciągniętych przez upadłego. Sporna z kolei była kwestia, kto ponosił odpowiedzialność z tytułu tego rodzaju długów w razie, gdy majątek masy upadłości nie wystarczał na ich pokrycie.

1.2.2. Prawodawstwo austriackie

Instytucja „długów masy upadłości” i przeciwstawianych jej „długów upadłościowych” (zwanych z języka niemieckiego „długami konkursowymi”) istniała także na gruncie austriackiego prawa upadłościowego. Podobnie jak w prawie niemieckim, w ordynacji austriackiej pojęcie to miało postać definicji legalnej. Po raz pierwszy pojawiło się w ustawie z 25.12.1868 r. wprowadzającej ordynację konkursową, która weszła w życie 2.04.1869 r.²⁸ Następnie pojęciem tym posługiwała się austriacka ustawa konkursowa z 1914 r., która obowiązywała na części obszaru II Rzeczypospolitej²⁹ aż do 1.01.1935 r.³⁰

Zanim zostanie poddane analizie zagadnienie długów masy w pierwszej kolejności wymaga wyjaśnienia zakres pojęcia konkursu, którym

²⁷ B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 94–95.

²⁸ Austriacka ustawa konkursowa (*Konkursordnung*) została ogłoszona 1.01.1869 r. (L I Dziennik Ustaw Państwowych z 1869 r.). Ustawa konkursowa z 1868 r. została następnie uchylona rozporządzeniem cesarskim z 10.12.1914 r. ordynacja upadłościowa wraz z przepisami wprowadzającymi (Dz.U. p. austr. Nr 337); zob. też: B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 1; S. Cieślak, *Długi...*, s. 8.

²⁹ Mowa tu o: ziemiach zachodnich i części województwa śląskiego (zob. O. Bucher, *Polskie...*, s. 7).

³⁰ M. Allerhand, *Międzydzielnicowe...*, s. 3; M. Allerhand, *Upadłość przy jednym...*, s. 86.

posługuje się zarówno ustawa austriacka, jak i niemiecka. Należy przez nie rozumieć współczesne znaczenie terminu „upadłość”. Jak wskazał J. Trammer, konkursem (w znaczeniu formalnym) nazywamy stan dłużnika, do którego majątku niewystraczającego na całkowite zaspokojenie jego wierzycieli wdrożone zostało na podstawie stosownej uchwały sądowej postępowanie mające na celu spieniężenie i rozdzielenie tego majątku między wszystkich wierzycieli dłużnika (w oparciu o zasadę równomierności i stosunkowości)³¹.

Materię dotyczącą długów masy upadłości uregulowano w § 28–29 austriackiej ordynacji konkursowej. W pierwszym z powołanych wyżej przepisów określono, że „z majątku upadłego należy przede wszystkim zaspokoić długi masy”³². Wzorem rozwiązań pruskich i niemieckich w kolejnym przepisie (§ 29 a.o.k.) dokonano podziału długów masy konkursowej na dwie kategorie: koszty masy oraz inne długi masy. Te ostatnie w doktrynie określono mianem „długów masy w ścisłym tego słowa znaczenia”, zaś zbiorczo długi obu kategorii nazywano „długami masy w obszernym tego słowa znaczeniu”³³. Do kosztów masy zaliczono: 1) koszty otwarcia konkursu oraz wszystkie koszty, które powstały w celu ustalenia, zabezpieczenia, ściągnięcia, oszacowania, spieniężenia i rozdzielenia majątku należącego do masy; 2) koszty związane z poszukiwaniem, badaniem i ustaleniem roszczeń do masy; 3) wydatki połączone z utrzymaniem, zarządem i gospodarstwem masy, do których zaliczyć należy także podatki dotyczące masy i publiczne opłaty powstałe w trakcie konkursu. Koszty masy ujęte w pkt 1–2 powyżej E. Till określił mianem *sumptus processus*, a wydatki wymienione w pkt 3 kwalifikował jako *sumptus oeconomici*³⁴.

Drugą kategorię długów masy (tzw. długi masy *sensu stricto*) stanowiły wierzytelności powstałe po otwarciu konkursu, które wynikały z: 1) czynności zarządcy masy dokonanych po ogłoszeniu upadłości

³¹ J. Trammer, *Ustawa konkursowa*, Kraków 1904, s. XV.

³² Pisownia oryginalna: „z majątku kredytariusza należy przedewszystkim zaspokoić długi masy”; cytuję za: J. Trammer, *Ustawa...*, s. 80.

³³ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 81.

³⁴ E. Till, *Zasady...*, s. 71.

lub 2) czynności upadłego, które na dzień otwarcia konkursu nie były wykonane, a po ogłoszeniu upadłości w miejsce upadłego wstąpiła masa upadłości.

W literaturze przedmiotu podjęto próbę stworzenia definicji długów masy upadłości. J. Trammer, powołując się na bogaty dorobek doktryny austriackiej, zdefiniował pojęcie „długów masy *sensu largo*” poprzez podanie cech charakterystycznych tej instytucji. Uczynił to w sposób następujący: „wspólnym znamieniem (...) długów masy w obszernym tego słowa znaczeniu, jest to, że dotyczą masy konkursowej, że powstały po otwarciu konkursu, tudzież, że nie są spowodowane przez kredytariusza”³⁵. Dalej Autor ten wywodził, że jeżeli danemu dłużowi braknie jednego z tych przymiotów, wówczas długu takiego nie można zaliczyć do kategorii długów masy³⁶. Zapatrywanie to podzielił także E. Till, wskazując, że cechą istotną długów masy jest to, iż nie pochodzą z czynności upadłego odnoszących się do majątku objętego konkursem, lecz z czynności zarządu majątkiem w trakcie konkursu, zatem powstają dopiero wskutek ogłoszenia upadłości i przeprowadzenia konkursu; należy więc długom masy przeciwstawić długi upadłego, którym z kolei odpowiadają wierzytelności konkursowe³⁷.

Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie wielokrotnie rozważano, czy dana wierzytelność powinna być kwalifikowana do wierzytelności konkursowych, czy też stanowiła zobowiązanie masy upadłości. Kazuistycznie zagadnienie to omówił J. Trammer³⁸. Dla potrzeb niniejszego opracowania, zwłaszcza w kontekście znaczenia długów masy upadłości na gruncie późniejszego polskiego ustawodawstwa, omówione zostaną tylko niektóre zagadnienia. I tak:

1. Mimo że ustawa austriacka nie odnosiła się wprost do zobowiązań z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia masy konkursowej,

³⁵ E. Till, *Zasady...*, s. 71. Pisownia oryginalna; wyrażenie „kredytariusz” jest synonimem dłużnika, wobec którego otwarto konkurs (w polskiej nomenklaturze – upadły).

³⁶ E. Till, *Zasady...*, s. 71. Por. też powołaną tam literaturę.

³⁷ E. Till, *Zasady...*, s. 69–67.

³⁸ E. Till, *Zasady...*, s. 81–86.

uznano, że tego rodzaju wierzytelność jest – na wzór prawa niemieckiego – długiem masy *sensu stricto*³⁹. Pogląd ten był uzasadniony tym, że wzbogacenie masy następuje po otwarciu konkursu i wynika z czynności związanych z zarządem majątkiem wchodzącym w skład masy upadłości. Warto dodać, że w austriackiej ordynacji konkursowej z 1914 r. roszczenie z tytułu niesłusznego wzbogacenia masy upadłości zostało już *expressis verbis* zakwalifikowane do kategorii „długów masy upadłości” (§ 46 pkt 4 tej ustawy)⁴⁰.

2. W literaturze prawa upadłościowego przyjęto, że długi masy upadłości mogą mieć postać nie tylko pieniężną, lecz także niepieniężną. Odróżniało to długi masy od wierzytelności konkursowych, które zawsze z chwilą otwarcia konkursu przyjmowały postać pieniężną, nawet jeśli wcześniej miały postać niepieniężną⁴¹.
3. W judykaturze rozważano status wierzytelności z tytułu podatków i innych danin publicznych, które pozostawały w związku ze zdarzeniami sprzed ogłoszenia upadłości, ale ostatecznie zostały ustalone i wymierzone już po otwarciu konkursu. Analizując to zagadnienie na gruncie orzecznictwa austriackiego, J. Trammer doszedł do konkluzji, że nie będzie długiem masy upadłości podatek dochodowy lub podatek z tytułu prowadzenia określonej działalności zarobkowej, mimo że jego zapłata przypada już w trakcie upadłości, jeśli odnosi się do okresu sprzed wszczęcia postępowania upadłościowego⁴². Będzie zaś długiem masy podatek od przedmiotów i rzeczy wchodzących w skład masy konkursowej i podlegających zarządowi⁴³. W każdym zaś przypadku zobowiązanie podatkowe będące długiem masy upadłości może być zapłacone pod warunkiem, że wezwanie płatnicze zawie-

³⁹ E. Till, *Zasady...*, s. 71.

⁴⁰ Tłumaczenie austriackiej ordynacji konkursowej z 10.12.1914 r. na język polski zob. A. Laniewski, *Ordynacja konkursowa. Ordynacja ugodowa i Ordynacja zaczepna: z dnia 10 grudnia 1914 l. 337 dpp. z uwzględnieniem wszelkich zmian i nowych przepisów należyściowych oraz austrjackimi i polskimi orzeczeniami*, Lwów 1927.

⁴¹ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 86.

⁴² J. Trammer, *Ustawa...*, s. 81–82.

⁴³ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 83.

rające wymiar podatku zostało doręczone zarządcy masy, a nie upadłemu⁴⁴.

4. Długami masy *sensu stricto*, a nie kosztami masy, są ustalone przez sąd koszty przegranego procesu. Dotyczy to procesów prowadzonych zarówno przeciwko masie upadłości, jak i przez masę upadłości. Przy tym w orzecznictwie austriackim zaznaczono, że nie ma znaczenia, czy proces został wszczęty dopiero po otwarciu konkursu, czy też toczył się już wcześniej, a zarządca masy do niego tylko wstąpił⁴⁵. Nie są z kolei długami masy wydatki adwokata, który zastępował upadłego dłużnika w procesie przed otwarciem konkursu, nawet jeśli później zarządca do takiego procesu wstąpił⁴⁶.
5. Kosztami masy w rozumieniu § 29 zdanie pierwsze lit. a a.o.k., a nie długami masy *sensu stricto*, są roszczenie zarządcy masy o zwrot poniesionych wydatków oraz o wynagrodzenie⁴⁷.

Jeśli idzie o sposób zaspokajania długów masy upadłości, to ustawa austriacka przyjęła zasadę, że podlegają one zaspokojeniu na bieżąco z chwilą wymagalności⁴⁸. Niedopuszczalne było wstrzymywanie się z zapłatą długów masy tylko z tego powodu, że w przyszłości mogły powstać jeszcze inne długi, choćby było ryzyko, że nie zostaną pokryte w całości⁴⁹. Jeżeli jednak stan masy konkursowej nie pozwalał na ich całkowite pokrycie, w pierwszej kolejności zaspokoić należało koszty masy, a dopiero następnie długi masy *sensu stricto* (§ 29 a.o.k. *in fine*)⁵⁰. Zaspokajanie odbywało się proporcjonalnie do wysokości funduszków przeznaczonych na pokrycie długów w danym momencie⁵¹. Jak wynika z powyższego, rozwiązanie austriackie było wprost

⁴⁴ Orzeczenie Sądu Najwyższego z 10.05.1900 r., L. 6366, „G.U.”, nr 1001 (podaję za: J. Trammer, *Ustawa...*, s. 83).

⁴⁵ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 84 i licznie powołane tam orzecznictwo Sądu Najwyższego.

⁴⁶ Zob. cytowane przez A. Laniewskiego orzeczenie Sądu Najwyższego z 14.09.1892 r., L. 10466, Slg. 14380 (A. Laniewski, *Ordynacja...*, s. 58).

⁴⁷ A. Laniewski, *Ordynacja...*, s. 58.

⁴⁸ E. Till, *Zasady...*, s. 70.

⁴⁹ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 266.

⁵⁰ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 80–81.

⁵¹ E. Till, *Zasady...*, s. 74.

odwrotne do regulacji niemieckiej, na gruncie której najpierw zaspokajano długi masy, a dopiero po ich pokryciu w całości następowało rozdzielanie środków na uregulowanie kosztów masy⁵².

Prawodawca austriacki kładł nacisk na to, by postępowanie upadłościowe było prowadzone w taki sposób, ażeby długi masy zawsze regulowano na bieżąco. Wyraz takiego podejścia stanowiła zawarta w § 160 zdanie drugie a.o.k. dyrektywa, zgodnie z którą „jest obowiązkiem zarządcy masy starać się o to, aby potrzebne kwoty na czas były w pogotowiu”. Jeśliby zarządca nie regulował długów masy, wówczas wierzyciele wedle własnego wyboru mogli dochodzić roszczeń albo przed komisarzem konkursowym (wnosząc skargę na zarządcę), albo w drodze procesu przeciwko zarządcy, z ograniczeniem jego odpowiedzialności do majątku masy (§ 160 zdanie trzecie a.o.k.). Egzekucja z masy upadłości celem ściągnięcia długu masy była dopuszczalna wyjątkowo, a mianowicie – tylko pod warunkiem, że wierzyciel wykazał majątek wystarczający na zaspokojenie swoich pretensji wobec masy konkursowej⁵³.

Sporne natomiast było w teorii prawa, kto jest odpowiedzialny za uczynienie zadość roszczeniom wynikającym z zobowiązań masy upadłości. Polscy przedstawiciele doktryny prawa odrzucili zapatrywanie, jakoby dłużnikiem z tytułu zobowiązań masy mógł być ogół wierzycieli. J. Trammer wskazał, że ogół wierzycieli nie może być stroną bierną stosunku prawnego, ponieważ nie jest osobą prawną. W związku z tym dłużnikiem z tytułu długów masy pozostaje osoba, która jest podmiotem majątku konkursowego, czyli upadły⁵⁴. Pogląd ten podzielił także E. Till, poddając obszernej krytyce stanowiska przeciwne⁵⁵. Sporne jednak było, czy po ukończeniu konkursu dłużnik odpowiadał za niezaspokojone zobowiązania masy upadłości.

⁵² Na temat zasad zaspokajania długów masy na gruncie niemieckiej ordynacji konkursowej zob. B. Stelmachowski, *Prawo...*, s. 31.

⁵³ Tak J. Trammer, powołując się na orzeczenie Sądu Najwyższego z 7.02.1883 r., L 1403, G.U. Nr 9299 (J. Trammer, *Ustawa...*, s. 266). Zob. też orzeczenie Sądu Najwyższego z 11.10.1919 r., Slg 5206 (A. Laniewski, *Ordynacja...*, s. 59).

⁵⁴ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 86.

⁵⁵ E. Till, *Zasady...*, s. 68.

W literaturze polskiej przyjęto, że taka odpowiedzialność nie zachodzi, ponieważ brak było w tym zakresie wyraźnego przepisu prawa – ustawa regulowała dochodzenie roszczeń po zakończeniu upadłości tylko przez wierzycieli konkursowych, a nie przez wierzycieli masy⁵⁶. Wierzyciele masy mogli jednak dochodzić roszczeń wprost od upadłego, gdyby ten pozostawał wzbogacony⁵⁷.

Brak w masie konkursowej środków na pokrycie długów masy mógł spowodować przerwanie konkursu. Zgodnie z § 154 a.o.k. konkurs należało niezwłocznie znieść⁵⁸, jeżeli w jego toku ujawniła się jedna z następujących okoliczności: 1) istnieje tylko jeden wierzyciel upadłego, 2) majątek upadłego jest niewystarczający, by pokryć koszty postępowania konkursowego. Obie przesłanki dyskontynuacji postępowania były zarazem przesłankami negatywnymi otwarcia konkursu (§ 66 a.o.k.). Przesłanka z pkt 2 zachodziła zarówno w sytuacji, gdy otwarto postępowanie pomimo braku majątku, jak i gdy majątek na dzień otwarcia konkursu wprawdzie istniał, ale został zużyty na pokrycie już narosłych kosztów⁵⁹. Przy tym warto wspomnieć, że nie można było znieść postępowania upadłościowego, jeżeli konkurs otwarto z tego powodu, że wierzyciel uprawdopodobnił istnienie roszczenia o wzruszenie czynności prawnej upadłego. W takim wypadku zniesienie konkursu było możliwe dopiero po ukończeniu procesu o wzruszenie czynności prawnej lub w razie podjęcia przez zarządcę decyzji o tym, że procesu nie będzie wszczynał⁶⁰. Jeżeli którykolwiek z wierzycieli zażądał, by dłużnik złożył przysięgę w sprawie wyjawienia całego majątku, zniesienie konkursu nie mogło nastąpić, dopóki upadły takiej przysięgi nie złożył⁶¹. Polski Sąd Najwyższy, orzekając na gruncie austriackiej ordynacji konkursowej z 1914 r.,

⁵⁶ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 87.

⁵⁷ J. Trammer, *Ustawa...*, s. 87.

⁵⁸ Posługuję się wyrażeniem „zniesienie konkursu” za J. Trammerem (J. Trammer, *Ustawa...*, s. 257) oraz E. Tillem (E. Till, *Zasady...*, s. 193). Zniesienie jest odpowiednikiem umorzenia postępowania na gruncie niemieckiej ordynacji konkursowej.

⁵⁹ R. Pollak, *Die Reform des Concursrechtes*, „Neue Freie-Presse” 1903/13730, s. 440.

⁶⁰ R. Pollak, *Die Reform...*, s. 441.

⁶¹ A. Laniewski, *Ordynacja...*, s. 137 i cytowane tam orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z 16.11.1881 r., L 12222, Slg. 8551.

która zawierała rozwiązania analogiczne do austriackiej ordynacji konkursowej z 1868 r., słusznie wskazał, że ani przewaga stanu biernego nad stanem czynnym majątku dłużnika, ani brak płynnej gotówki nie jest jednoznaczny z brakiem środków na pokrycie kosztów postępowania upadłościowego; brak takich środków można by przyjąć „dopiero wówczas, gdyby dłużnik nie posiadał albo w ogóle żadnego majątku, albo też posiadał tylko nieznaczny majątek, jak również wówczas, gdy wartość nieruchomości majątku dłużnika jest wyczerpana obciążeniami hipotecznymi, a dłużnik poza tym majątkiem nieruchomości nie ma innego majątku lub ma tylko majątek nieznaczny”⁶². Z powyższego można wyprowadzić tezę, że postępowanie upadłościowe powinno być przerwane tylko w wyjątkowych przypadkach, a mianowicie gdy jest oczywiste, że majątek wchodzący w skład masy konkursowej nie wystarczy na pokrycie kosztów. Zatem brak funduszy płynnych masy konkursowej nie mógł stanowić przyczyny zniesienia postępowania.

Na zakończenie, dla celów porządkowych, dodać należy, że wszystkie poczynione w niniejszym podrozdziale uwagi (z wyjątkiem cytowanego w poprzednim akapicie orzeczenia Sądu Najwyższego) odnoszą się do austriackiej ordynacji konkursowej z 1868 r. Nie straciły one jednak na aktualności wraz z wejściem w życie nowego austriackiego prawa upadłościowego z 10.12.1914 r., które w dużej mierze było powtórzeniem wcześniejszych rozwiązań, w tym w zakresie instytucji długów masy upadłości⁶³. Jak zresztą zostanie wyjaśnione w dalszej części pracy, przedstawiciele polskiej doktryny prawa upadłościowego okresu międzywojnia, w tym twórcy Prawa upadłościowego z 1934 r., objaśniając instytucje rodzime, bardzo często nawiązywali do rozwiązań austriackich⁶⁴.

⁶² Zob. orzeczenie SN z 3.02.1933 r., II CR 14/33, OSN(C) 1933/2, poz. 78. W cytowanym fragmencie nie zmieniono pisowni oryginalnej.

⁶³ W ustawie konkursowej z 1914 r. wyróżniono, analogicznie do poprzedniego porządku prawnego, wierzytelności do masy (§ 46), które powinny być w miarę funduszy zapłacone (§ 124), oraz trzy klasy wierzytelności konkursowych (§ 51–53) – Z. Fenichel, *Polskie prawo upadłościowe a austriacka ordynacja konkursowa*, PPC 1934/23, s. 721.

⁶⁴ Tłumaczenie austriackiej ordynacji konkursowej z 10.12.1914 r. na język polski zob. A. Laniewski, *Ordynacja konkursowa...*

1.2.3. Prawodawstwo francuskie

Na ziemiach byłego Królestwa Kongresowego postępowanie upadłościowe normował Kodeks handlowy Napoleona z 1808 r., wprowadzony ustawą Sejmu Księstwa Warszawskiego z 24.03.1809 r. Przepisy dotyczące postępowania upadłościowego zawarto w księdze III opatrzonej tytułem „O upadłościach i bankructwach” (art. 437–614)⁶⁵. Regulacja ta obowiązywała na części ziem polskich aż do 1.01.1935 r.⁶⁶, kiedy weszły w życie przepisy Prawa upadłościowego z 1934 r.⁶⁷

W Kodeksie handlowym Napoleona nie zawarto definicji legalnej długów masy upadłości wzorem późniejszych rozwiązań niemieckich i austriackich. Nie oznacza to bynajmniej, że instytucja ta nie była znana ówczesnemu prawu. Przede wszystkim sięgnąć należy do art. 558 oraz 496 Kodeksu handlowego Napoleona, w którym pośrednio zawarte były załączki tej instytucji. Zgodnie z pierwszym z ww. przepisów pieniądze z masy czynnej ruchomej upadłego uzyskane – po potrąceniu kosztów i wydatków na zarząd upadłości, zapomogi udzielonej upadłemu i sum wypłaconych wierzycielom uprzywilejowanym – rozdzielone będą pomiędzy wszystkich wierzycieli w stosunku do ich wierzytelności sprawdzonych i potwierdzonych⁶⁸. Z kolei

⁶⁵ T. Kosiński, *Podstawy ogłoszenia upadłości w obowiązującym prawie polskim*, „Czasopismo Sądziowskie” 1937/1, s. 6. Szerzej na temat postępowania upadłościowego na gruncie Kodeksu handlowego Napoleona obowiązującego na ziemiach polskich: S. Bełza, *O reformie prawodawstwa upadłościowego*, Warszawa 1888; S. Bełza, *O upadłościach i bankructwach (Wykład księgi III. Obowiązującego Kodeksu handlowego)*, t. 1, *Artykuły 437–485*, Warszawa 1891; S. Bełza, *O upadłościach i bankructwach (Wykład księgi III. Obowiązującego Kodeksu handlowego)*, t. 2, *Artykuły 486–526*, Warszawa 1897.

⁶⁶ Kodeks handlowy Napoleona obowiązywał na ziemiach polskich wchodzących w skład tzw. Kongresówki w brzmieniu pierwotnym, czyli tym wprowadzonym w 1807 r., podczas gdy we Francji w późniejszych okresach regulacja kodeksowa w zakresie odnoszącym się do upadłości ulegała zmianom legislacyjnym, np. w 1838 r. i 1856 r. (zob. O. Buber, *Polskie...*, s. 7–8).

⁶⁷ Por. np. M. Allerhand, *Upadłość kupca za długi cywilne*, PPC 1935/24, s. 742–743.

⁶⁸ Przytaczam za W. Łodzińskim i A. Natansonem, z korektą polegającą na zastosowaniu aktualnych zasad interpunkcji i wyeliminowaniu zwrotów obecnie nieużywanych (W. Łodziński, A. Natanson, *Upadłość...*, s. 102).

w myśl art. 496 zdanie pierwsze tego kodeksu: „pieniądze, uzyskane ze sprzedaży i z odbioru należności, składane będą, po potrąceniu wydatków i kosztów, w kasie pod dwoma kluczami”⁶⁹.

Jakkolwiek prawodawca nie posługuje się pojęciem długów masy czy wierzytelności wobec masy, to przyjąć należy, że istota i znaczenie „kosztów i wydatków na zarząd upadłości” w rozumieniu art. 558 i 496 Kodeksu handlowego Napoleona są zbliżone do instytucji „długów masy konkursowej”. Świadczy o tym przewidziany w tym akcie prawnym sposób zaspokajania tego rodzaju długów z funduszków masy upadłości, tj. zasada, że tego rodzaju wierzytelności są realizowane z masy upadłości w pierwszej kolejności, przed uregulowaniem wierzytelności przysługujących wierzycielom upadłego. Jak podnoszono w ówczesnej doktrynie, art. 558 Kodeksu handlowego Napoleona wyrażał istotny cel postępowania upadłościowego – zapewnienie stosunkowo jednakowego zaspokojenia roszczeń wszystkich wierzycieli nienależących do kategorii uprzywilejowanych; zanim jednak syndyk przejdzie do zaspokajania wierzycieli nieuprzywilejowanych należy zaspokoić „koszta i wydatki na zwiadywanie upadłości”⁷⁰.

Analizując orzecznictwo sądów francuskich oraz polskich (mowa tu o sądownictwie na obszarze byłego Królestwa Kongresowego), należy dojść do wniosku, że już wówczas wierzycieli dzielono na dwie grupy: „wierzycieli masy” oraz „wierzycieli upadłego”. W orzeczeniu francuskiego Sądu Kasacyjnego z 20.04.1869 r. stwierdzono, że: „strona, która uzyskała wyrok skazujący masę na jej koszt, jest bezpośrednią wierzycielką masy i nie podlega podziałowi ogólnemu w drodze dywidendy”⁷¹. Podobnie w orzeczeniu tegoż Sądu z 13.06.1928 r. wskazano, że jeżeli „syndyk, działający w imieniu masy, zawarł prawidłową pożyczkę, która przyniosła masie bezpośrednią korzyść i umożliwiła kontynuowanie przedsiębiorstwa wedle postanowienia

⁶⁹ Przytaczam za: W. Łodziewski, A. Natanson, *Upadłość...*, s. 58.

⁷⁰ Pisownia oryginalna, cytuję za: W. Łodziewski, A. Natanson, *Upadłość...*, s. 104.

⁷¹ Zob. orzeczenie francuskiego Sądu Kasacyjnego z 20.04.1869 r., „Recueil periodique de MM. Dalloz” 1880 r. cz. I, s. 444. Cytuję na podstawie tłumaczenia: W. Łodziewski, A. Natanson, *Upadłość...*, s. 102.

Sędziego-Komisarza – pożyczający staje się wierzycielem upadłości i wierzytelność jego nie podlega przepisowi o stosunkowym podziale funduszków masy upadłości⁷². Z kolei Sąd Apelacyjny w Paryżu w orzeczeniu z 8.05.1928 r. zdecydował, że kwoty należne pracownikowi za pracę w czasie pomiędzy ogłoszeniem upadłości pracodawcy a zwolnieniem pracownika przez syndyka są długami masy, gdyż mają za przyczynę zobowiązanie syndyka i w związku z tym powinny być zaspokojone z pierwszeństwem z aktywów masy upadłości⁷³. W orzecznictwie również rozważano status prawny wynagrodzenia syndyka w kontekście zasad jego zaspokajania z funduszków masy upadłości. Przyjęto, że wynagrodzenie syndyka należy zaliczyć do „wydatków niezbędnych przy zarządzie sprawami i interesami upadłości”, a w związku z tym, że bez udziału syndyka likwidacja aktywów masy byłaby niemożliwa – wynagrodzenie syndyka należy zaspokoić z pierwszeństwem przed długami uprzywilejowanymi⁷⁴. Przy tym zastrzec należy, że przez „dług uprzywilejowany” na kanwie powołanego orzeczenia rozumiano nie wierzycieli hipotecznych i zastawnych, lecz publicznoprawnych.

W orzecznictwie podkreślono publiczny wymiar postępowania upadłościowego, czego przejawem był pogląd, zgodnie z którym brak złożenia zaliczki na wydatki postępowania upadłościowego nie może być podstawą odmowy ogłoszenia upadłości. Jak wyjaśniono w postanowieniu Izby Sądowej z 22.05.1893 r., po pierwsze, nie ma przepisu, który uzależniałby ogłoszenie upadłości od złożenia zaliczki; po drugie, postępowanie upadłościowe prowadzi się nie w interesie pojedynczego wierzyciela, lecz w interesie publicznym; po trzecie, upadłość można ogłosić z urzędu („z wieści publicznej”), a zatem nie jest potrzebna inicjatywa wierzyciela czy dłużnika; po czwarte w końcu, zgodnie z przepisami procedury cywilnej możliwe jest przyznanie dla

⁷² Orzeczenie francuskiego Sądu Kasacyjnego z 13.06.1928 r., które cytuję na podstawie tłumaczenia: W. Łodziewski, A. Natanson, *Upadłość...*, s. 103. Orzeczenie w przekładzie na język polski dostępne jest także w „Przeglądzie Prawa Handlowego” 1928/7.

⁷³ Orzeczenie w przekładzie na język polski opublikowane w „Przeglądzie Prawa Handlowego” 1929/8.

⁷⁴ Wyrok Izby Sądowej z 12.04.1901 r. i 24.04.1901 r. (A. Słomiński, *Upadłość (w b. Kongresówce) w wyrokach b. Izby Sądowej i b. Senatu*, Warszawa 1924, s. 78–79).

upadłości prawa ubóstwa⁷⁵. Ubóstwo masy upadłości nie było więc na gruncie przepisów Kodeksu handlowego Napoleona ani przeszkodą uniemożliwiającą ogłoszenie upadłości, ani przeszkodą wstrzymującą już toczące się postępowanie. Co do tej drugiej kwestii, w judykaturze⁷⁶ uzasadniono to w ten sposób, że upadłość prowadzi się nie tylko w celu zaspokojenia pretensji majątkowych wierzycieli, lecz także w interesie ogólnym⁷⁷, a od wierzycieli nie można oczekiwać składania zaliczek na pokrycie kosztów postępowania. Wprawdzie nie było przepisu, który wprost rozstrzygałby kwestię ubóstwa masy upadłości, ale z ogólnego celu przepisów wyprowadzono zasadę, że upadłości wstrzymać nie można „z powodu braku gotowizny i aktywów”⁷⁸.

Reasumując, na gruncie przepisów Kodeksu handlowego Napoleona pojęcie zobowiązań masy upadłości nie miało charakteru definicji legalnej. Nie uregulowano też skutków braku majątku upadłego na pokrycie kosztów i wydatków postępowania. W judykaturze (mowa tu przede wszystkim o dawnej Izbie Sądowej) wykształcił się pogląd, że brak środków na pokrywanie kosztów postępowania upadłościowego nie jest przyczyną uniemożliwiającą przeprowadzenie upadłości. Teza ta – jak zostanie wykazane w dalszej części pracy – oczywiście jest *de lege lata* nieaktualna, co przede wszystkim wynika z faktu, że postępowanie upadłościowe w tamtym czasie kładło nacisk nie tylko na zaspokojenie wierzycieli, lecz także na wymiar publiczny⁷⁹ tej procedury, stąd też mogło być wszczęte nawet z urzędu.

⁷⁵ A. Słomiński, *Upadłość...*, s. 36.

⁷⁶ Postanowienie Izby Sądowej z 13.08.1892 r. („Gazeta Sądowa Warszawska” 1982, s. 601; A. Słomiński, *Upadłość...*, s. 60–61).

⁷⁷ Wynikało to z tego, że niewypłacalność postrzegano w kategoriach zła zakłócającego porządek publiczny, a osoby, które popadały w stan niewypłacalności, zasługiwały na infamię. Taka konstrukcja przepisów (tj. publiczny wymiar upadłości) była więc głęboko uzasadniona aksjologicznie. Pisał o tym m.in. Monteskiusz w swoim wielkim dziele *O duchu praw*, pochwalając prawo, które wykluczało z życia publicznego nie tylko bankrutów, ale i „dzieci tych, którzy żyli albo zmarli jako niewypłacalni, o ile nie spłacą ojcowskich długów” (Monteskiusz, *O duchu praw*, przeł. T. Boy-Żeleński, Warszawa 2002, s. 355).

⁷⁸ Pisownia oryginalna.

⁷⁹ O publicznym charakterze upadłości z uwagi na jej negatywne skutki dla społeczeństwa pisał S. Belza, wskazując, że „upadłość nie dotyka wyłącznie prywatnych